

Mwongozo wa Jamii juu ya Afya ya Mazingira

Moduli ya kwanza

Uhamasishaji Jamii juu ya Afya ya Mazingira

Kimechapishwa kutokana na
Mwongozo wa Jamii juu ya Afya ya Mazingira

Jeff Conant na Pam Fadem

COBIHESA Trust Fund,
P.O.BOX 65170,
Dar es Salaam, Tanzania
cobihesa2003@yahoo.com

Toleo la Kwanza la Kiswahili: 2010

ISBN 9987 -580-26-2

© COBIHESA Trust Fund na Hesperian Foundation.

Haki zote zimehifadhiwa. COBIHESA Trust Fund inaruhusu mashirika na asasi zisizo za kibiashara kunakili au kurudufu sehemu au kitabu kizima kwa ajili ya elimu kwa umma, na kwa msingi usio wa kibiashara. Hata hivyo, watu wote, asasi au idara zenye nia ya kuchapisha kitabu hiki kwa malengo yoyote yale wanatakiwa kwanza kupata idhini katika maandishi kutoka COBIHESA Trust Fund.

Michoro: Imenakiliwa, kwa idhini ya Hesperian Foundation, kutoka A Community Guide to Environmental Health, ISBN 978- 0 -942364- 56 -9, Jeff Conant na Pam Fadem , 2008, Hesperian Foundation. Michoro mingine imechorwa na Steven Kipili

Wasanifu wa jalada: Dominic Kubhota dkubhota@hotmail.com, na Mary S. Kihyo. Picha za kwenye jalada zimetoka COBIHESA na zingine kwa Dominic Khubota.

Mpiga chapa na msanifu wa kurasa: Mary Simon Kihyo

Wahariri: David Katusabe na Lucy Mlazi

Shukrani kwa:
hesperian

YALIYOMO

Utangulizi	iii
SEHEMU YA KWANZA:	1
Uboreshaji wa Afya ya Mazingira ya Jamii	1
Waelimishaji Jamii wa Afya Wazuia Kipindupindu.....	2
SEHEMU YA PILI:	10
Kuongeza Uelewa na Mwamko wa Jamii juu ya Afya ya Jamii	10
Uhamasishaji kwa Ajili ya Afya ya Mazingira	11
Njia za Kujifunza na Kuhamasisha Jamii.....	13
Njia Ipi Itumike na Lini?	20
SEHEMU YA TATU:	21
Haki za Kimazingira na Upatikanaji wake	21
Maafa ya Mlipuko wa Gesi ya Sumu ya Bhopal.....	22
Kupigania Haki za Kibinadamu na Kisheria kuhusiana na Mazingira ..	23
Jinsi Vitu vyenye Sumu Vinavyoingia kwenye Miili yetu	26
SEHEMU YA NNE:	29
Kutumia Sheria Kupigania Haki za Kimazingira	29
Tathmini ya Athari Kwa Mazingira (TAMA).....	30
Kufungua Kesi Mahakamani	35
Kutumia Sheria za Kimataifa	38

UTANGULIZI

Uhamasishaji Jamii Juu ya Afya ya Mazingira ni moduli ya kwanza kutoka katika *Mwongozo wa Jamii juu ya Afya ya Mazingira*. Mwongozo huu uliandaliwa na Hesperian Foundation kwa ushirikiano na mashirika na vikundi vya kijamii kutoka zaidi ya nchi 33.

Mwongozo wa Jamii juu ya Afya ya Mazingira unajumuisha mawazo na uzoefu wa wadau kuhusu afya ya mazingira kutoka nchi zinazoendelea na zilizoendelea. Ni mkusanyiko wa mawazo, njia, maelezo, na ufumbuzi wa vitendo kutoka jamii mbalimbali kote duniani kwa manufaa ya wafanyakazi wa afya, walimu, wanaharakati wa maswala ya kijamii, wataalam wanaofanya kazi katika miradi ya maendeleo, na wote wale ambao wanataka kuboresha afya zao na za jamii zao.

Baada ya kupata idhini kutoka Shirika la Hesperian Foundation na msaada kwa ajili ya kuchangia kuutafsiri katika Kiswahili, COBIHESA kwa kushirikiana na wadau wengine nchini tulifikia uamuzi wa kuugawa mwongozo huu katika moduli 5. Sababu kuu ikiwa ni kurahihisha matumizi yake katika ngazi ya jamii- hususan ubebaji, usomaji na kwa ajili ya uwezesaji wa mafunzo juu ya afya ya mazingira katika ngazi ya jamii.

Moduli hizo 5 ni:

1. Uhamasishaji Jamii Juu ya Afya ya Mazingira.
2. Tuhifadhi Maliasili kwa Manufaa ya Jamii Nzima.
3. Usimamizi wa Taka Ngumu.
4. Ujenzi wa Vyoo na Matumizi Yake.
5. Usimamizi wa Taka na Kemikali za Sumu.

Kila moduli imegawanywa katika sehemu kadhaa zikiwa na malengo mahsusuni. Maelezo ndani ya moduli hizi pia yamesindikizwa na michoro ya watu, mitambo na mazingira mbalimbali. Baadhi ya watu huenda wasifanane na watu katika jamii yako. Bila kujali wanaishi wapi, wanavaa namna gani na nyumba zao zikoje, wote wanapambana na changamoto za afya ya mazingira. Hivyo tunaweza kujifunza kutoka kwao na mazingira ya nchi zao.

Nani anastahili kutumia mwongozo huu?

Mwongozo huu unafaa sana kwa ajili ya matumizi ya mashirika yasiyo ya kiserikali na vikundi vya kijamii na wanachama wake, wafanyakazi wa serikali wa ugani katika sekta zote, walimu na hata wanafunzi shuleni na vyuoni, na wanaharakati wa mazingira na maendeleo kwa ujumla.

Nitautumiaje mwongozo huu kwa mafanikio zaidi?

Soma malengo ya moduli, halafu endelea hatua kwa hatua. Ipo mifano hai, visa mafunzo na michoro juu ya uzoefu wa jamii kuhusu afya ya mazingira kutoka nchi mbalimbali. Hali hii huufanya mwongozo huu kuwa rafiki kwa mtumiaji.

Mwongozo huu ni chanzo muhimu cha maarifa juu ya afya ya mazingira. Hivyo soma kwa lengo la kujifunza. Lakini pia ni zana ambayo unaweza kutumia kuwezesha watu wengine ndani ya familia, jirani, shuleni, vyuoni, katika vikundi, au hata kupitia vipindi vya redio.

Wasomaji na watumiaji wanahimizwa sana kusoma moduli zote tatu na kuzitumia kwa ukamilifu katika kazi ya kulinda na kuboresha afya ya jamii na mazingira kwa ujumla.

Kuhusu Moduli ya Kwanza.

Baada ya kusoma moduli hii, utakuwa umejifunza yafuatayo:

- Maana ya uboreshaji wa afya ya mazingira,
- Faida na changamoto zake,
- Namna ya kufanya uchambuzi juu ya visababishi vya matatizo ya afya ya mazingira,
- Njia za kuelimisha na kuhamasisha jamii juu ya afya ya mazingira,
- Maana ya haki za mazingira,
- Changamoto katika upatikanaji wake,
- Maana ya tathmini ya athari kwa mazingira na faida zake,
- Namna ya kufungua kesi mahakamani kutetea haki za kimazingira.

Turatajia kuwa utasoma moduli 5 zilizomo katika Mwongozo huu na kuzitumia kwa ubunifu ili kutoa machango wako kuendeleza.

Tunatoa shukrani za dhati kwa Hesperian Foundation, pamoja na wadau wengine ambao walichangia kwa hali na mali katika kufanikisha maandalizi na uchapishaji wa mwongozo huu katika lugha ya Kiingereza, na sasa katika lugha yetu ya Kiswahili.

SEHEMU YA KWANZA

Uboreshaji wa Afya ya Mazingira ya Jamii

Ni rahisi kuelewa tunaposema kuboresha afya ya mtoto au familia. Lakini unawezaje kuboresha afya ya mazingira?

Malengo ya sehemu ya kwanza:

Baada ya kusoma sehemu ya kwanza, utakuwa umejifunza:

1. Maana ya uboreshaji wa afya ya mazingira.
2. Mbinu mbalimbali za kuboresha afya ya mazingira na changamoto zake.

Tunapozungumzia afya ya mazingira, tunamaanisha jinsi gani afya zetu zinavyoathiriwa na dunia inayotuzunguka, na pia jinsi gani shughuli zetu wanadamu zinavyoathiri dunia hiyo. Kwa mfano, iwapo chakula, maji na hewa yetu vitachafuliwa, vinaweza kusababisha tuugue. Hivyo, bila kuwa waangalifu na jinsi tunavyotumia hewa, maji na ardhi, tunaweza kujisababishia magonjwa sisi wenyewe na hata dunia nzima. Hivyo, kwa kulinda mazingira yetu, tunalinda afya zetu.

Uboreshaji wa afya ya mazingira mara nyingi huanzia pale watu wanapogundua kuwa kuna tatizo la kiafya ambalo haliathiri tu mtu au kundi moja, lakini jamii nzima. Pale tatizo linapokuwa la wote, inakuwa rahisi kuanza kulifanyia kazi kwa pamoja ili kuleta mabadiliko.

Kuanzia sehemu ya kwanza, tutaangalia jinsi kikundi cha waelimishaji jamii wa afya kilivyoweza kuzuia mlipuko wa ugonjwa wa kipindupindu. Baada ya hapo, jamii hiyo iligundua njia ya kufanyakazi pamoja katika kupambana na matatizo mengine ya kiafya.

Waelimishaji Jamii wa Afya Wazuia Kipindupindu

Katika pwani ya nchi ya Ekueda, kawaida miezi 6 ni ya ukame na miezi sita mingine ni ya mvua. Hii hufanya hali kuwa ngumu kwa ajili ya kuotesha mazao. Kuna masoko machache na serikali haijafanya juhudi za kutosha kujenga shule, vituo vya afya na huduma nyingine za msingi kama vile maji safi na mifumo ya maji taka. Kipindupindu kilipopiga hodi mwaka 1991, karibu watu wote hawakuwa wamejiandaa na hivyo wengi waliugua. Siku hadi siku, watu walileta jamaa zao kwenye vituo vya afya, wakiwa wamedhoofu, wakitetemeka, wakiwa na homa kali, maumivu na upungufu wa maji mwilini kutokana na kuharisha sana. Wanaharakati wa afya waligundua kuwa ni kipindupindu na watu wengi wangepariki dunia kama wasingechukua hatua za haraka kudhibiti mlipuko huo.

Kwa sababu kipindupindu huathiri maji ya kunywa na kuenea haraka kutoka mtu mmoja hadi mwingine, wanaharakati wa afya walijua kuwa tiba kwa wagonjwa pekee haikuwa jawabu la kutosha. Ili kuzuia kipindupindu kuenea, ilibidi watafute njia ya kumwezesha kila mtu mjini hapo na vijiji vya jirani kupata huduma ya maji safi na vyoo salama.

Wanaharakati wa afya walianza kwa kuwahamasisha wana vijiji ambao walikuwa bado wana nguvu na kuomba vikundi mbalimbali katika jamii kusaidia. Walilishawishi shirika moja lenye uhusiano na mashirika mengine katika nchi za nje kuwapatia msaada wa fedha ili kuanzisha mradi wa dharura wa huduma ya maji safi na vyoo salama.

Waliuita mradi wao *Afya kwa Jamii*. Kupitia mradi huo, wanaharakati waliunda Kamati za Afya katika kila kijiji. Wajumbe wa kamati hizo waliwachagua Waelimishaji Jamii ambao walipewa mafunzo ya uelimishaji

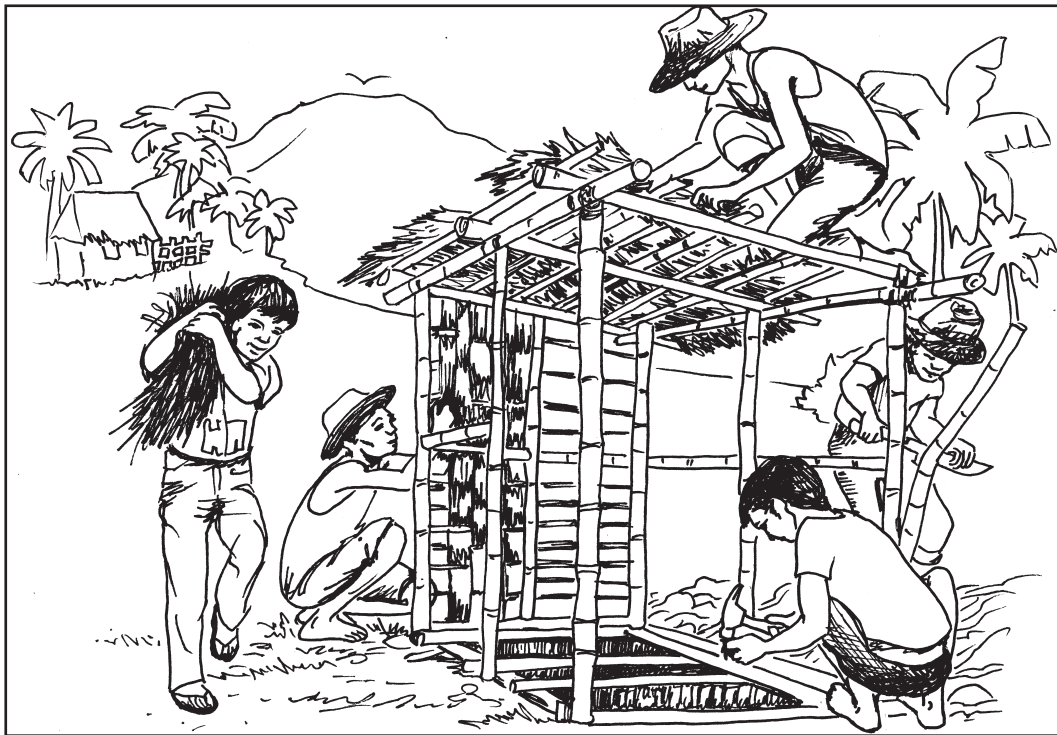
Fedha za kufanyia kazi lilikuwa hitaji muhimu, lakini tulihitaji zaidi ya fedha. Tulihitaji pia watu wa kufanya kazi ya kuzuia kipindupindu kisienee.

jamii juu ya maji na vyoo, hususan ujenzi na utunzaji wa vyoo, na kunawa mikono kuzuia kuenea kwa vijidudu visababishavyo magonjwa. Kwa njia hii wanaharakati wa afya waliwezesha wana vijiji wenyewe kuchukua sehemu muhimu ya

mapambano dhidi ya kipindupindu, na kuboresha afya ya mazingira katika jamii zao.

Kufanya kazi pamoja ili kuleta mabadiliko

Jambo la kwanza ambalo waelimishaji jamii wa kijiji walilofanya ni kuwaelimisha watu jinsi kipindupindu na magonjwa mengine ambayo husababisha kuhara yanavyoenezwa. Baadaye walisaidia kila kaya na kila kijiji kuhakikisha usafi na usalama wa mfumo wa maji yake. Waliwafundisha watu pia jinsi ya kuzuia tatizo la upungufu wa maji mwilini, ambalo ndio chanzo kikuu cha vifo kutokana na kuhara. Waliwafundisha jinsi ya kutengeneza kinywaji cha kuongeza maji mwilini. Kinywaji hiki hutengenezwa kwa kuchanganya chumvi na sukari katika maji yaliyochemshwa na kuwapa watoto au mwingine yeyote ambaye anaharisha. Waliwafundisha watu shuleni, misikitini, kanisani, kwenye vituo vya jamii na kupitia mikutano jinsi ya kuzuia kipindupindu kwa kunawa mikono yao, na kujenga na kutumia vyoo salama. Baada ya wiki chache, kipindupindu kilikaribia kutoweka kabisa.

Lakini wanaharakati walijua kuwa bado walikua na kazi zaidi ili kuhakikisha kipindupindu hakitokei tena. Kwa kushirikiana na mafundi ujenzi, mafundi bomba na mafundi seremala, watu walijenga mifumo ya maji ya bomba, kuboresha vyoo vya shimo katika kila kijiji na kuhakikisha kila kaya ilikuwa na maji ya kutosha ya kuoga.

Wanavijiji wenyewe ndiyo walioifanya kazi hiyo na kujifunza jinsi ya kusafisha na kutunza mifumo ya maji na vyoo. Pia walihakikisha kuwa

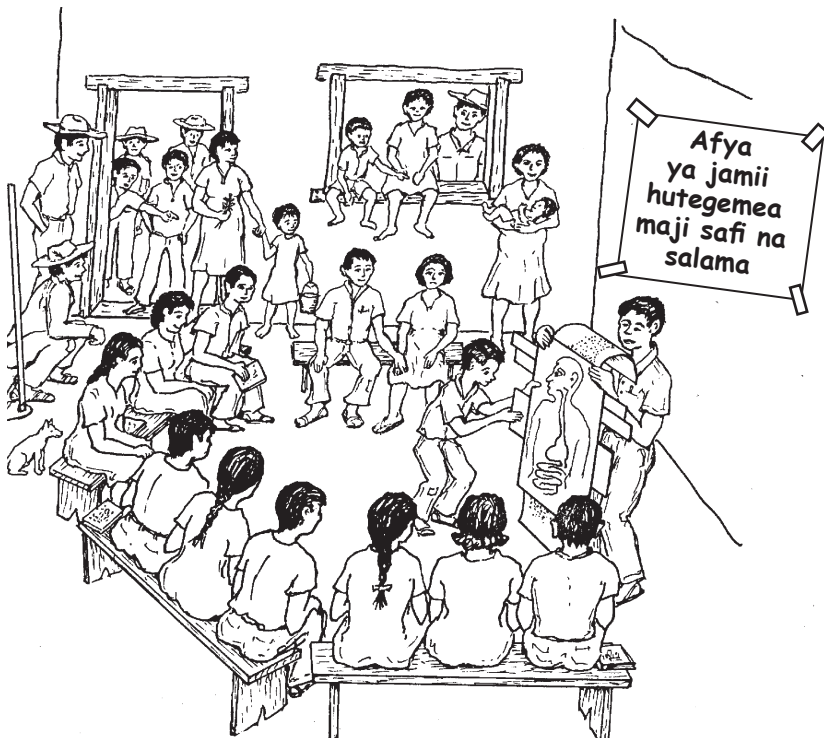
wanyama waliwekwa katika uzio, ili kuzuia kinyesi chao kuingia katika mfumo wa maji. Pia walihimiza vifaa vya maji kufunikwa ili kuzuia mbu waletao ugonjwa kuzaliana ndani.

Kadri kazi hii ilivyoendelea, watu kutoka vijiji vingine walijiunga na mradi huu ambao ulianza na vijiji 22 na baada ya muda mfupi kufikia vijiji 100. Mara baada ya hapo, kipindupindu kilidhibitiwa katika eneo lote na magonjwa mengine pia kupungua.

Mambo gani yalichangia kufanikisha jamii kujipanga kwa ajili ya afya yake?

Mradi wa Afya kwa Jamii ulifanikiwa sana katika kuzuia kipindupindu na kuendelea kupambana na matatizo mengine. Mafanikio haya yalitokana na Waelimishaji Jamii wa Afya:

- *Kufanya kazi na watu katika kaya zao:* Waelimishaji Jamii wa Afya waliwafundisha watu nyumba hadi nyumba juu ya kulinda usafi na usalama wa vyanzo vyao vya maji. Shughuli hii ilisaidia pia vikundi vya waelimishaji jamii kujifunza juu ya matatizo mengine katika jamii, na jamii kuzidi kuwaamini zaidi.
- *Kuleta vikundi vingi pamoja:* Vikundi vya kijamii, serikali za mtaa, mashirika yasiyo ya kiserikali ya kitaifa na kimataifa na Wizara ya Afya wote walifanya kazi kwa pamoja. Hii ilisaidia kuhakikisha kuwepo rasilimali na uzoefu wa wadau hao kwa ajili ya kuzuia mlipuko. Kwa

vile walifanya kazi pamoja, waliepuka tatizo la asasi moja kufanya kazi inayofanywa na asasi nyingine, au kufanya kazi zinazokinzana.

- *Kuwathamini watu kama rasilimali muhimu kuliko rasilimali zingine zote:* Hawakuwalaumu au kuwahukumu wanavijiji kwa matatizo ya afya yaliyowapata, wala kutegemea tu

misaada kutoka nje ya jamii yao. Badala yake, walitumia uzoefu wa watu wenyewe kufanya kazi kwa lengo moja. Pia walitumia michezo, nyimbo, majadiliano na mbinu za uelimishaji walizopendelea wanajamii ili kuwakusanya pamoja na kubadilishana maarifa na ujuzi. Shughuli hizi zilizidi kujenga moyo wa kujiamini na hamasa, kadri wanavijiji walivyoendelea kuona jinsi maarifa yao na ushiriki wao ukichangia kutatua matatizo makubwa ya kiafya.

Jinsi dira ya afya ya mazingira ilivyoimarika

Baada ya muda, waelimishaji jamii juu ya afya walikuja kugundua pia kuwa wadudu wanaoeneza magonjwa walikuwa wakizaliana kwenye majalala na sehemu zingine za kutupia taka. Waliendesha mikutano ya

kijamii kuhusu kusafisha mitaa na kuboresha maeneo ya kutupa taka. Kila kijiji kiliunda kikundi cha “Wanaharakati wa Afya ya Mazingira” ambao walipanga ratiba ya kila mtu kukusanya taka. Kwa msaada wa mhandisi, wanaharakati wa afya ya mazingira waligeuza majalala ya taka kuwa mashimo salama ya kukusanyia taka, kuzigandamiza katika matabaka kwa utaratibu, na kuzifukia pale shimo linapojaa. Baada ya miaka michache, wanaharakati hawa walianza kuzungumzia kuanzisha mradi wa urejesheaji thamani taka ili kupunguza kiasi kikubwa cha taka kwenye maeneo ya kutupa taka.

Taasisi moja ya kimataifa iliipatia Halmashauri gari kubwa la kuzolea taka na ndoto ya wahamasishaji hao ikatimia. Pesa zilizopatikana kutokana na urejesheaji thamani taka zilichangia kununua mafuta na matengenezo ya gari hilo.

Mwaka 1996, Mradi wa Afya ya Jamii tayari ulikuwa umekwisha jenga mamia ya vyoo na vituo vya maji ya bomba, kuchimba mashimo makubwa mawili ya kukusanyia na kuhifadhi taka, kuanzisha huduma ya urejeshaji thamani taka na kusaidia watu kuanzisha bustani.

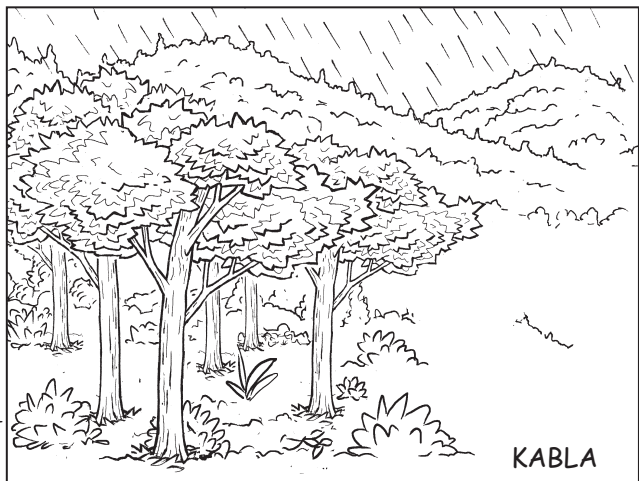
Mnamo mwaka 1997 janga lilitokea: mvua kubwa za Elnino ziliathiri Pwani ya Ekueda. Kwa miezi 6 kulikuwa na pepo kali na mvua nyingi karibu kila siku. Pepo ziliangusha miti, mvua zikageuza vilima kuwa matope, mabonde kujaa na mito kugeuka rangi ya udongo.

Mito ilifurika na kubadili mielekeo, ikiangamiza vijiji vizima. Vyoo, vyanzo vya maji, na maendeleo ya miaka mingi yakaangamizwa na maji.

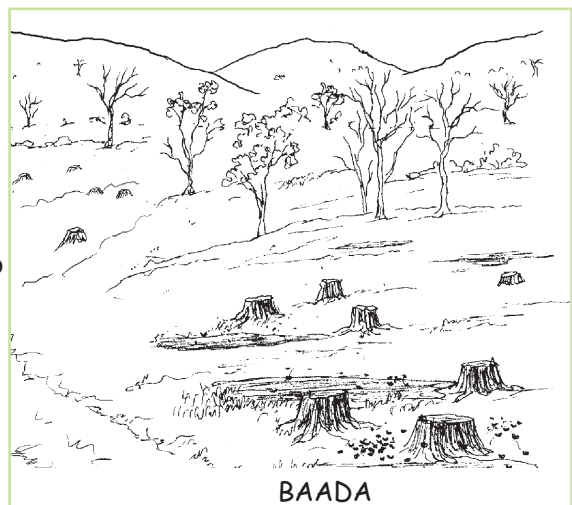
Kadri vilima vilivyoporomoka, kazi ya Mradi wa Afya ya Watu karibu iangamie navyo. Ili kuelewa vizuri kwa nini hali hii ilitokea, ni lazima tuangalie historia ya eneo hili.

Mlima bila miti ni kama nyumba isiyo na paa

Miinuko na milima kwenye Pwani ya Ekueda hapo awali ilikuwa imefunikwa na misitu mizito ya Tropiki. Miti aina ya mikoko iliota pale ambapo maji ya mito yalipochanganyika na maji ya chumvi kutoka baharini. Misitu ya mikoko iliukinga ukanda wa pwani dhidi ya vimbunga na dhoruba na ilikuwa ni mazalia ya aina nyingi za samaki wa kawaida na viumbe hai vya bahari vingine.

Miti ya mianzi pia iliota kando kando ya mito, huku ikizuia kingo za mito zisiliwe na mmomonyoko wa ardhi. Misitu ilikuwa imejaa miti mikubwa ambayo ilitoa vivuli. Mizizi yake ambayo ilishika chini sana ardhini ilisaidia kulinda maji na udongo. Aina nyingine ya miti iliota kwenye miteremko mikali ya milima, huku ikishikilia udongo mahali pale na kuzuia kingo za mlima

kumomonyoka au kuanguka. Majani kutoka kwenye miti yalirutubisha ardhi yalipodondoka chini.

Misitu ilikuwa ni makazi ya watu na pia wanyama, ndege na wadudu; mijusi, na wanyama wengi. Watu walijenga nyumba zao kutokana na miti ya mianzi na makuti ya minazi. Kulikuwa na wanyama wa kuwindwa, matunda ya porini ya kula, maji na ardhi yenye rutuba iliyofaa kwa bustani na mashamba madogo.

Lakini zaidi ya miaka 100 iliyopita, miti hiyo mingi ilikatwa kwa ajili ya ujenzi wa reli na nyumba. Wakati huo, kampuni kutoka nchi ya kigeni ilifika na kukata miti iliyokuwa imesalia, na kwa kutumia reli hiyo kusafirisha magogo hadi bandarini kupelekwa nchi za nje. Kwa sababu miti kutoka misitu ya tropiki ni imara sana, iliuzwa kwa bei ya juu. Baada ya miti kwisha, kampuni nayo iliondoka. Reli ilikosa matengenezo na baadaye ilitelekezwa.

Sasa milima kwenye Pwani ya Ekueda huonekana kama jangwa. Vilima vinaonekana tupu, vyenye rangi ya udongo na hakuna kivuli. Wakati wa kiangazi, udongo hupeperushwa na upepo na hewa hujaa vumbi. Wakati wa masika ardhi hugeuka kuwa tope na kingo za milima humomonyoka. Mvua za Elnino zilipopiga mwaka 1997, hakukuwa na miti ya kuwakinga wanavijiji dhidi ya dhoruba zilizoambatana na mvua hizo.

Kutafuta mzizi wa tatizo

Walipoona jinsi mvua zilivyoangamiza vijiji vizima ..... pamoja na mifumo mipya ya maji na vyoo, watumishi wa Mradi wa Afya kwa Jamii waligundua haja ya kufanya kazi zaidi kuzuia majanga kama haya siku za usoni. Juhudi hizo ni pamoja na ujenzi wa mifumo ya maji na kuhimiza usafi wa mazingira, hususan ujenzi na matumizi sahihi ya vyoo.

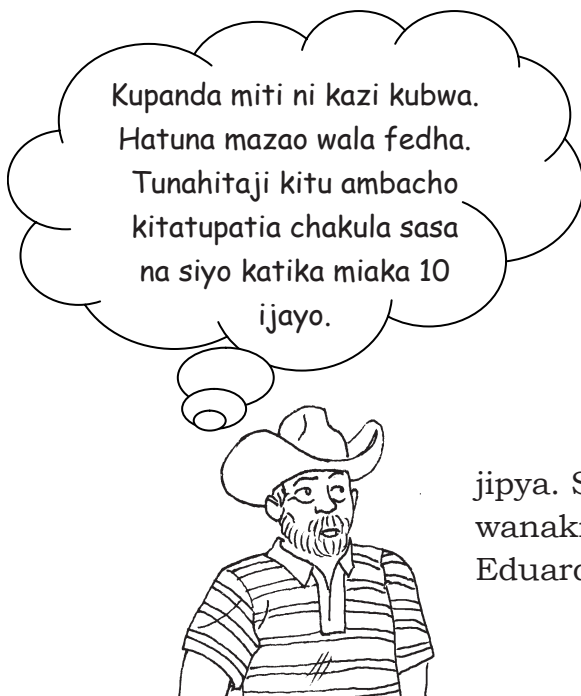
Kuna usemi kwamba: *“mlima bila miti ni kama nyumba isiyo na paa”*. Hii ina maana miti hukinga milima dhidi ya mmomonyoko kutokana na upepo na mvua, kama vile ambavyo paa hukinga watu waliopo ndani ya nyumba. Wanaharakati juu ya afya ya mazingira hawa walianza kuliona swala la kuhimiza upandaji miti na kulinda mali asili lina umuhimu sawa na kuhimiza afya ya jamii. Ni mambo mawili yenye lengo na dhumuni moja. Kwa msingi huo, wanaharakati walianzisha mradi wa kupanda miti. Hata hivyo, baadhi ya wanavijiji hawakutaka kupanda miti. Mtu mmoja aliyeitwa Eduardo alikataa kujiunga katika mradi huu wa kupanda miti.

“Ni kazi kubwa mno”, alisema Eduardo. “Wanataka sisi tufanye kazi bila malipo!” Aliwashawishi wanavijiji kutowasikiliza wanaharakati.

Mwanaharakati kwa jina la Gloria kutoka kijiji kimoja na Eduardo aliwakusanya watu pamoja na kuanzisha zoezi linaloitwa “Lakini kwa nini... .? ili kumsaidia kila mmoja kutafakari kwa makini, kwa nini walipoteza vyoo vyao na huduma yao ya maji ya bomba.

Kwa kuuliza maswali ya “lakini kwa nini?, Gloria aliwasaidia wanakijiji kuangalia, kwa njia mbalimbali, jinsi gani matatizo yao ya kiafya yalikuwa yanahusiana na mazingira. Mwisho wa majadiliano, wanakijiji wengi walikubali kuwa ni muhimu kupanda miti ili kuzuia mmomonyoko na kulinda ardhi. Lakini Eduardo alikuwa bado hajashawishika.

Kujifunza kuwa mwanaharakati makini wa afya ya mazingira

Gloria alirudi kwenye kituo chake akiwa amekata tamaa. “Ingawa walielewa umuhimu wa miti, walikataa kuipanda”, alitafakari. “Je nitawezaje kuwashawishi?” Wakati akiwaza jambo hili, nyuki aliruka chumbani na kumshtua. Gloria alimfukuza na baadaye akamwona akiruka kupitia dirishani na kutua nje kwenye maua mekundu ya mti wa karobi. Kitendo hiki kilimpa wazo jipya. Siku iliyofuata, Gloria aliwakusanya wanakijiji tena. Aliwauliza swali jingine, na Eduardo alikuwa wa kwanza kujibu.

Mnahitaji pesa ili kuboresha maisha yenu sasa -siyo miaka 10 ijayo. Pia mnaamini kuwa ni muhimu kupanda miti. Kuna njia yoyote ya kupata pesa kutokana na miti?

Haa! Bila shaka. Tunaweza kuvuna miti na kuuza mbao. Lakini baada ya miaka 10 kwa sababu miti huchukua muda mrefu kukomaa.

Wanavijiji wengine walifikiria sana na haya ndiyo yalikuwa mawazo yao:

1. Tunaweza kutengeneza bidhaa mbalimbali kutoka kwenye miti na kuziua.
2. Tunaweza kufuga wanyama ambao watakula majani na mbegu za miti hiyo.
3. Tunaweza kutengeneza vinyago kutokana na miti hiyo.

Gloria aliongezea. “Haya yote ni mawazo mazuri na yanatupa sababu zaidi za kupanda miti. Mimi pia nina wazo la kuchangia. Kuna mtu yoyote hapa ambaye anapenda asali?”

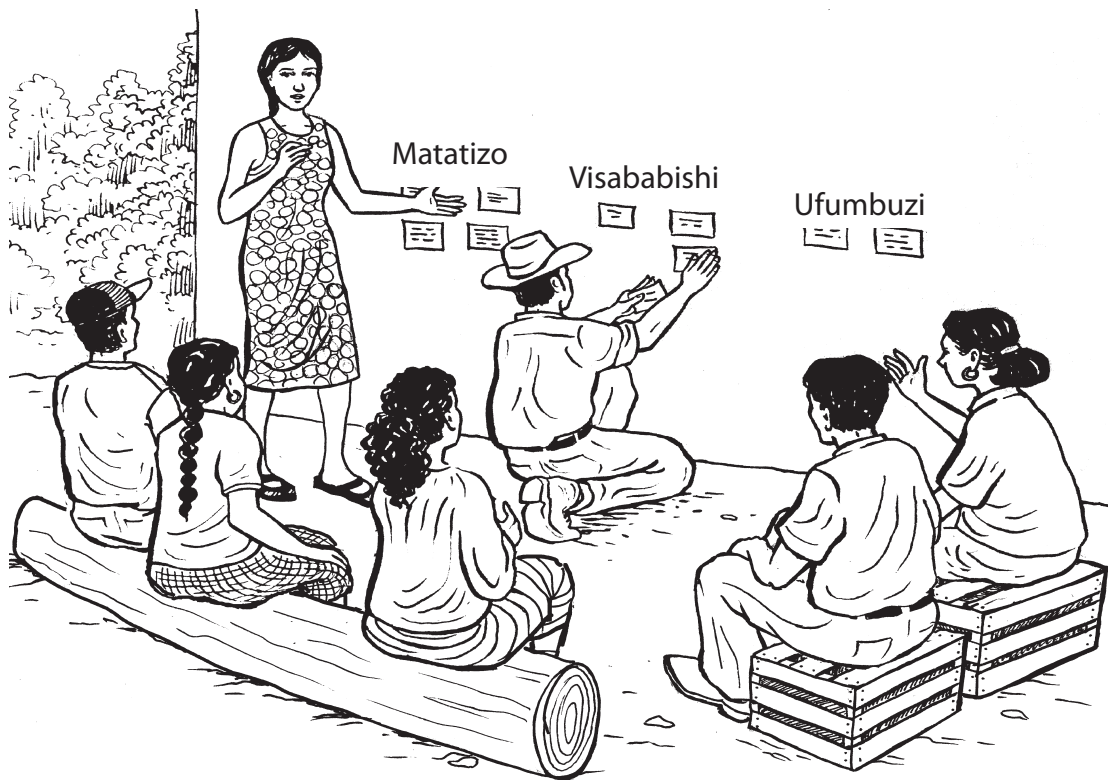
Gloria aliendelea, “tukipanda miti inayozaa maua ambayo nyuki hupenda tunaweza kuanzisha mradi wa ufugaji nyuki na kuuza asali. Itachukua tu mwaka 1 kwa maua kuweza kuchanua”. Wanakijiji walilipenda wazo hilo. Hata Eduardo alikubali kujaribu kupanda miti kama angeweza kujifunza jinsi ya kurina asali.

Eduardo alimsimamisha Gloria wakati anaondoka. Akamwambia, “Mjukuu wangu alipokuwa anaumwa ugonjwa wa kuharisha, tulimtenegeza dawa kutokana na maua ya mti wa ‘karobi’. Ulimponya kuliko dawa nyingine yoyote ya kisasa. Nafikiri litakuwa wazo zuri kupanda miti. Baadaye tunaweza kutengeneza dawa na kutumia asali tutakayopata ili kuifanya iwe tamu.”

Gloria alirudi kwenye kituo chake akiwa na furaha kuhusu mradi huu mpya. Baada ya kutafakari jinsi mkutano ulivyokwenda, aligundua kuwa haifai yeye kuwaambia wanakijiji cha kufanya. Anatakiwa kujifunza kutokana na mtazamo wao, kusikia mawazo yao na kuelewa mahitaji yao iwapo anataka kuwa mwanaharakati makini wa afya ya mazingira.

SEHEMU YA PILI

Kuongeza Uelewa na Mwamko wa Jamii juu ya Afya ya Jamii

Malengo ya sehemu ya pili:

Baada ya kusoma sehemu ya pili, utakuwa umejifunza:

1. Jinsi ya kufanya uchambuzi wa visababishi vya matatizo ya afya ya mazingira katika jamii.
2. Njia mbalimbali za kuiwezesha jamii juu ya afya ya mazingira.

Gloria na wanaharakati wa mazingira wengine walipogundua kuwa watu wengi katika eneo lao na maeneo yanayozunguka walikua wakiugua, haraka walitambua tatizo kuwa ni kipindupindu, tatizo la afya ya jamii ambalo hutokana na sababu ya kimazingira: maji yaliyochafuliwa. Wanaharakati na watumishi wa afya wa kijiji walitembea nyumba hadi nyumba kuelimisha kila mtu kuhusu tatizo hilo na nini kifanyike. Baada ya kukubali umuhimu wa kutafuta tiba haraka mara baada ya kuanza dalili za ugonjwa huo, jamii ilianza kutafuta chanzo kikuu cha kipindupindu na matatizo mengine ya kiafya.

Baada ya kuzibaini sababu za msingi za kuwepo kipindupindu katika eneo lao kwa kuishirikisha jamii na kupitia elimu, jamii iliweza kuanza kufanya maboresho mengi katika mazingira yao. Kwa kila hatua ya uboreshaji waliokamilisha, wanakijiji waliendelea kujiamini zaidi kwamba wanao uwezo wa kubadilisha maisha yao wenyewe.

Kazi ya kubaini chanzo cha tatizo la kiafya linalohusu jamii inahitaji kuuliza maswali mengi na kukusanya taarifa mbalimbali. Mara nyingi migogoro mikubwa huzuka katika jamii ambayo huhitaji mlolongo mrefu wa majadiliano na azma thabiti ya kuisuluhisha.

Ingawa kila jamii inaweza kutafuta njia zake za kuleta mabadiliko na kutumia shughuli tofauti, njia tofauti kujipanga uzoefu wa Mradi wa Afya ya Watu umetoa baadhi ya mifano ambayo jamii zinaweza kutumia kujifunza kuhusu mizizi ya matatizo ya afya ya mazingira, na kazi gani ifanyike ili kuleta mabadiliko.

UHAMASISHAJI KWA AJILI YA AFYA YA MAZINGIRA

Baada ya miaka mingi ya umasikini na kukosa huduma, wakazi wa maeneo ya vilima vyenye matope kwenye pwani ya Ekueda walikata tamaa. Hawakujua jinsi gani ya kuboresha maisha yao. Kila siku maisha yalikuwa magumu, na haikuwa rahisi kuamini au hata kupanga kwa ajili ya maisha bora ya baadaye.

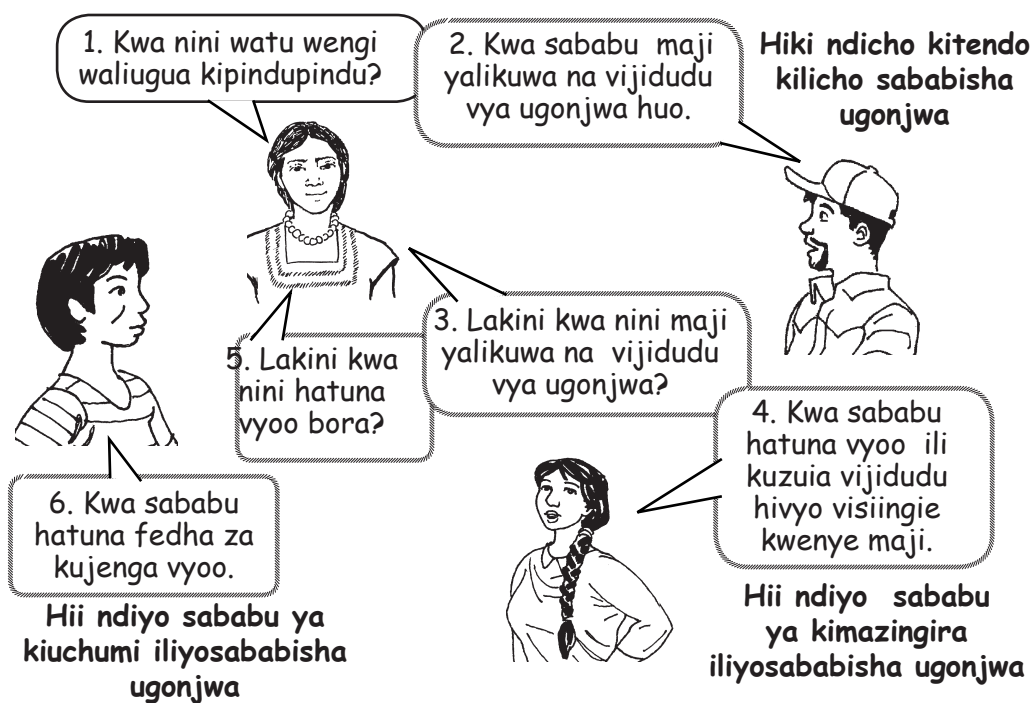
Kwa kulifanyia kazi tatizo la Kipindupindu ambalo lilihitaji ufumbuzi wa haraka, Gloria na wafanyakazi wa afya waliokoa maisha ya watu wengi. Mafanikio ya waelimishaji jamii wa afya, vikundi vya kijamii, na wanakijiji, kwa kufanya kazi pamoja kuzuia mlipuko huo, walipata hamasa na uzoefu pia wa kukabiliana na matatizo mengine. Mvua za Elnino zilipoharibu kazi zao nyingi, waliweza kujipanga na kukabiliana na athari ya maafa hayo.

Baadaye, waliweza kuendelea kutatua matatizo mengine. Kazi yao ya kuboresha afya ya jamii inaendelea, kadri wanavyozidi kuboresha mazingira ya sasa na kupanga kwa ajili ya baadaye.

(i) Fanya juhudi kuelewa sababu za msingi

Matatizo ya afya yanaweza kusababishwa na mambo mengi, kama vile vijidudu au bakteria, kemikali za sumu, ajali, njaa, madhara ya baridi au joto kali n.k. Hii ni mifano ya haraka ya sababu za magonjwa. Magonjwa yana visababishi vingi vya haraka lakini zipo pia sababu za msingi. Kutambua mzizi wa tatizo kunaweza kusaidia kupata ufumbuzi wa muda mrefu. Kwa mfano, kwa kutumia njia ya kuuliza maswali ya “Lakini kwa nini .....?”, kama alivyofanya Gloria, tunaweza kusaidia watu kuelewa jinsi tatizo moja linaweza kuwa na sababu kadhaa za msingi.

Mabadiliko huchukua muda

Maboresho ya afya ya mazingira kawaida si rahisi kupatikana haraka. Katika eneo la Mradi wa Afya kwa Jamii, wafanyakazi wa afya kwanza walitibu wagonjwa kwa kuwaongezea maji mwilini. Pia walijitahidi kuzuia ueneaji wa ugonjwa kwa kuhimiza usafi na usalama wa maji. Halafu walihamasisha jamii kujenga mifumo mipya ya maji na vyoo ili kuzuia

milipuko zaidi ya kipindupindu siku za usoni. Lakini ni baada tu ya tufani ya Elinino kuangamiza mifumo mipya waliokuwa wameijenga ndipo walielewa athari za mmomonyoko wa ardhi na mafuriko kutokana na uharibifu wa misitu au ukataji miti hovyoy. Walihitaji uelewa wa kiini cha matatizo hayo ili kuweza kufanya mabadiliko ya kudumu.

Wakati mwingine, inabidi kujitahidi na kushindwa mara kadhaa kabla ya kufanikiwa. Kawaida ni baada ya kuona njia moja ikishindikana ndipo tunapojifunza njia ipi inafaa na kwa nini.

Uboreshaji wa afya ya mazingira huchukua muda kwa sababu, kawaida huhitaji aina 4 za mabadiliko:

- **Miundo mbinu:** mabadiliko kwa ajili ya kuboresha mifumo ya maji, makazi na miundo mbinu mingine ambayo huwa tunajenga wenyewe.
- **Ulaji na manunuzi yetu ya kila siku:** mabadiliko katika manunuzi yetu kama vile kuacha kununua vyakula na bidhaa vilivyofungashwa kwenye plasitiki, bidhaa za kufanyia usafi nyumbani zenye kemikali zinazodhuru afya nk.
- **Tabia:** mabadiliko katika tabia zetu, kama vile kunawa mikono mara kwa mara, kutumia choo kila mara na kwa usahihi, kutenganisha taka ili taka zinazofaa ziweze kurejeshewa thamani na kutumika tena, au kutumia mbinu mpya za kilimo.
- **Siasa na sera za nchi:** mabadiliko katika kiwango cha mamlaka na ushiriki wa watu wa kawaida, mashirika, serikali kuu na vyombo vingine katika kufanya maamuzi ambayo yanahusu mazingira.

Mafanikio haya yote hupatikana hatua kwa hatua. Kuweni na subira. Wakati mwingine mafanikio hupatikana haraka lakini hutoweka haraka pia.

(ii) Fanya kazi na vijana

Njia mojawapo ya kuhakikisha kuwa mabadiliko yanadumu kwa muda mrefu ni kuwashirikisha vijana, kwa sababu wataendeleza kile walichojifunza katika maisha yao ya baadaye. Kila mtu, hata awe wa umri gani, anaweza kujifunza na kujaribu mambo mapya.

NJIA ZA KUJIFUNZA NA KUHAMASISHA JAMII

Njia ya vikundi inaweza kusaidia watu kuelewa mizizi ya matatizo yao ya kiafya na kufanya mipango ya kuyatatua. Njia utakayoitumia itategemea unacholenga na raslimali zilizopo. Njia hizo ni muhimu zisaidie:

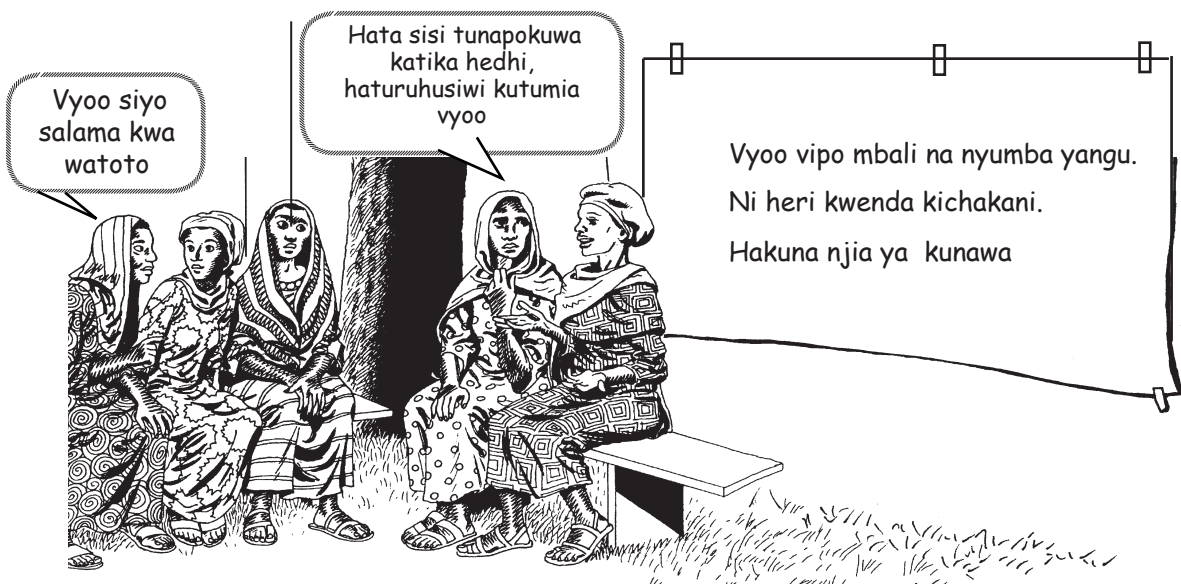
- Kuwaleta watu pamoja na kujadili matatizo yanayowasibu.
- Kugundua fikra za watu juu ya mahitaji yao.
- Kukusanya taarifa juu ya visababishi vya tatizo la afya husika.

- Kufanya uchambuzi wa matatizo ili kugundua sababu zake za haraka na sababu za muda mrefu za matatizo hayo.
- Kukusanya mawazo ya makundi yote katika jamii. Mradi hautafanikiwa iwapo baadhi ya makundi au mawazo hayatazingatiwa. Baadhi ya watu huenda wakashindwa kuchangia kwa kuhisi kuwa mawazo yao hayathaminiwi.

Daima, afya ya mazingira ni suala la jamii nzima na huhitaji watu kufanya kazi pamoja ili kuleta maboresho. Hata kama lengo ni kudhibiti mlipuko wa kipindupindu, kuanzisha bustani ya umma, kuboresha afya na usalama wa watu wanaoishi karibu na viwanda, au wanaofanya kazi kwenye migodi, au kuzungumzia suala lolote linalohusu afya ya mazingira, kadri watu wengi zaidi wanapolielewa tatizo na kuwa na msimamo wa pamoja kuhusu ufumbuzi, ndivyo watakavyofanikiwa.

Majadiliano katika vikundi mahsusi

Katika baadhi ya jamii, wanawake na wasichana wanaweza kushiriki vizuri zaidi kupitia vikundi vyao mahsusi tofauti na kuwachanganya na wanaume. Kundi mahsusi la wanawake baadaye linaweza kuwasilisha mawazo yao katika hadhara ya watu wote. Kwa njia hii, wanawake na wasichana hupata nafasi ya kuongea kwa sauti yenye nguvu na umoja mbele ya jamii nzima. Kwa kuimarisha sauti ya wanawake na wasichana na kuwajengea stadi za uongozi, jamii nzima huimarika.

KAMA UNATAKA KUTATUA TATIZO, WASHIRIKISHE WALE WANAOTHIRIKA KUTOKANA NA TATIZO HILO.

(ii) Majadiliano yanayoongozwa na mtu maalum

Ili kubadilishana maarifa juu ya matatizo ya kiafya, watu wanahitaji kuongea na wenzao. Majadiliano yanayoongozwa na mtu maalum ni njia ambayo watu wanaweza kuongea pamoja wakiwa katika kikundi, kuulizana na kujibu maswali mahsusi. Zoezi la kutumia swali la *Lakini kwa nini?* ni mfano wa aina ya majadiliano yanayoongozwa na mtu maalum.

Mwongozaji wa majadiliano wakati mwingine huitwa mwezeshaji. Mazoezi mengi katika moduli hii yanahitaji mwezeshaji ili kuhakikisha kila mtu anashiriki kadri ya uwezo wake na kusaidia zoezi au mjadala kuzaa matunda.

(iii) Uchoraji ramani ya jamii

Zoezi la uchoraji wa ramani ya jamii (mtaa au kijiji) ni zoezi ambalo

Chora ramani kwa kutumia kalamu, au rangi kwenye karatasi, au chini kwenye sakafu au udongo kwa kutumia vijiti na vifaa vingine vilivyopo.

huwezesha watu kwa pamoja kuchora ramani kulingana na yale ambayo wanaona na kufahamu kuhusu eneo lao. Kwa kutengeneza ramani ya afya ya jamii tunaweza kujifunza:

- Wapi matatizo ya afya yalipo.
- Nani huathiriwa na matatizo hayo.
- Namna gani matatizo hayo ya afya yanaweza kutokea kwa sababu ya hali ya mazingira.

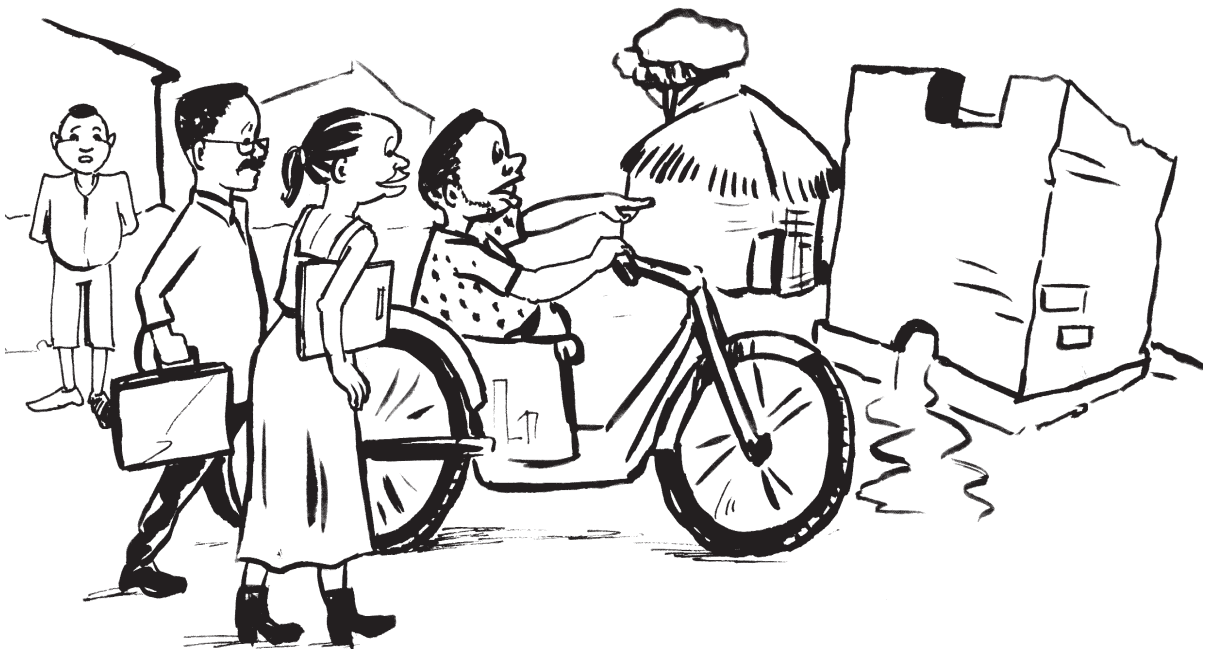
Zoezi la uchoraji ramani linaweza kusaidia watu kuangalia mwenendo wa matatizo ya kiafya katika jamii yao, kuanza utambuzi wa mizizi ya matatizo hayo na kuangalia jinsi gani hali katika jamii imekuwa ikibadilika. Ramani inaweza pia kusaidia watu kutambua raslimali muhimu katika jamii yao na fursa zingine zilizopo ambazo pengine zilikuwa hazijabainishwa. Pia uchoraji ramani unaweza kutumika kama hatua muhimu katika kulinda maeneo muhimu au nyeti katika jamii husika.

(iv) Uchambuzi shirikishi wa mahitaji ya jamii

Watu kawaida wana maoni tofauti kuhusu matatizo katika jamii zao na njia bora za kuyatatua. ‘Uchambuzi shirikishi wa mahitaji ya jamii’ ni mchakato wa kuongeza uelewa wa wanajamii juu ya matatizo mbalimbali yanayoikabili jamii yao na sababu zake, na kuwasaidia kuamua ni yapi yanayofaa kushughulikia kupitia mipango ya muda mfupi na yapi kushughulikia kupitia mipango ya muda mrefu. Mchakato mzuri wa uchambuzi shirikishi wa mahitaji ya jamii unaweza kuhakikisha kuwa mahitaji ya kila mtu na uwezo wao vinazingatiwa wakati wa uandaaji mipango.

(v) Matembezi ya kiutafiti

Wakati wa matembezi ya kiutafiti, watu huichunguza jamii yao kwa karibu zaidi kugundua vitu ambavyo vinaweza kuwa vinasababisha matatizo ya kiafya kwa jamii, kama vile vyanzo vya maji visivyo salama, biashara zinazochafua mazingira n.k. Matembezi ya kiutafiti yanapofanyika katika kikundi, watu hupata fursa zaidi ya kubadilishana mawazo juu ya matatizo wanayogundua katika zoezi hilo. Baadaye wanaweza kushirikiana zaidi kutafuta ufumbuzi. Kadri matembezi ya kiutafiti yanavyowashirikisha watu wengi zaidi ndipo matokeo yanapokuwa bora zaidi.

(vi) Ulinganishi wa hali ya jamii ya sasa na vipindi vilivyopita

Njia nyingine ya kuelewa matatizo na mahitaji ndani ya jamii ni kulinganisha hali ya sasa na ilivyokuwa siku za nyuma. Halafu fikiria jinsi ungependa hali iwe siku za usoni. Njia mojawapo ya kuifanya kazi hii ni kukusanya hadithi kutoka kwa wazee katika jamii husika.

Pia kuwawezesha vijana katika jamii husika kuongoza zoezi hili husaidia kujenga heshima na maelewano kati ya marika. Husaidia pia kuhifadhi mila zenye manufaa kwa jamii ambazo kila mtu angependa kuzitunza.

Kumbukumbu za matukio muhimu katika jamii husaidia watu kuelewa jinsi gani mabadiliko yametokea kutoka kizazi hadi kizazi, na kuzingatia matukio muhimu kama vile barabara ilipojengwa, kiwanda kilipozinduliwa, bwawa lilipojengwa, n.k. Kuandaa kumbukumbu za mabadiliko ya mazingira ni njia nyingine ya kubadilishana maarifa juu ya historia ya jamii kupitia picha au ramani za mabadiliko katika vipindi tofauti kwenye mashamba, misitu, makazi, mito na maziwa.

(vii) Uchoraji

Kuchora na kuangalia michoro kunaweza kusaidia kupata ufumbuzi wa matatizo ambao pengine tusingeweza kuupata. Michoro inaweza kutumika kuanzisha majadiliano yanayoongozwa na mtu maalum au mwezeshaji. Michoro pia inaweza kuwa njia, kwa watu ambao hawawezi kusoma au kuandika vizuri, kujieleza vizuri na kushiriki katika uongozi wa kikundi.

Baadhi ya jamii zinaweza kushirikiana kuchora picha za rangi kwenye kuta za nyumba au majengo, ambazo zinaonyesha matatizo yao na matarajio yao ya maisha na afya bora ya baadaye.

(viii) Uchunguzi shirikishi jamii

Uchunguzi shirikishi jamii ni njia mojawapo ya kukusanya taarifa. Tafti za aina hii zinaweza kutumika kuchunguza masuala muhimu ya kiafya katika jamii husika, kuangalia yale yanayofanana au kutofautiana katika fikra au imani za watu na hata kupima kwa kiwango gani watu wanaunga mkono mipango na shughuli zinazotekelezwa katika jamii.

Katika zoezi la uchunguzi shirikishi jamii, maswali yale yale huulizwa na watu tofauti wanaoshiriki kwa njia ile ile. Uchunguzi huu unaweza kufanyika nyumbani, sehemu za kazi, shuleni, sehemu za ibada, sehemu nyingine zenye mikusanyiko ya watu au hata kwa njia ya simu au posta.

Uchunguzi shirikishi jamii huruhusu watu kubadilishana mawazo yao kwa faragha bila kulazimika

kukusanyika kwenye mikutano au sehemu nyingine za wazi. Hii inaweza kuwa njia nzuri kwa watu waoga au wale ambao hawapewi fursa kushiriki katika maamuzi ya kijamii kuwasilisha kero na mawazo yao.

(ix) Maigizo

Maigizo ni njia ya kuchunguza matatizo na kupendekeza ufumbuzi wakati watu wakiendelea kuburudika na kucheka. Watu wanaweza kuigiza masuala yanayowahusu na pia kuhusisha watu wengine. Baadhi ya mambo na mifarakano inaweza kutazamwa kwa makini zaidi ikionyeshwa wakati na katika mazingira tofauti.

(x) Tamthilia

Tamthilia huruhusu watu kuigiza tatizo na kuonyesha baadhi ya sababu na athari zake. Tamthilia hutoa kila aina ya msisimko. Baadhi ya waandaji wa shughuli za jamii hupenda kuhitimisha tamthilia kwa kuwawezesha watu kuimba pamoja, au kufanya zoezi lingine la pamoja.

Tamthilia shirikishi ni aina ya tamthilia ambapo watu wote hutazama na pia kushiriki. Mtu yeyote miongoni mwa watazamaji anaweza kuwaambia waigizaji kusimamisha igizo na kuchukua nafasi ya mmojawapo wa waigizaji kuigiza ufumbuzi mbadala kwa tatizo husika. Hii hasa husaidia katika hali mbalimbali ambapo watu tofauti kwa zamu, huigiza nafasi ya mtu mwenye uwezo kidogo au asiye na uwezo kabisa.

Hadithi yoyote inaweza kugeuzwa kuwa tamthilia ili mradi wawepo waigizaji wa tatizo ambalo linatafutiwa ufumbuzi.

(xi) Igizo dhima

Igizo dhima halihitaji sana maandalizi kama tamthilia na linaweza kusaidia kuelezea njia mbalimbali za kutafuta ufumbuzi kwa migogoro au matatizo. Watu huchukua nafasi mbalimbali katika hali halisi ya maisha na kuonyesha jinsi ambavyo wangeweza kufanya. Mnaweza kujadili na kulirudia igizo dhima ili kuelewa kwa nini watu wana tabia hizo walizo nazo. Kubadili mienendo na utendaji wa watu wenye uwezo jukwaani ni rahisi lakini katika maisha ya kawaida ni kazi ngumu sana. Kwa kutumia tamthilia tunaweza kufanya zoezi la kukabiliana na watu wenye mamlaka juu yetu, uzoefu ambao unaweza kuwasaidia watu kupata njia mbalimbali za kukabiliana na mamlaka katika maisha ya kawaida.

(xii) Onyesho la vikaragosi

Onyesho la vikaragosi hutumia vikaragosi badala ya watu katika kuigiza hadithi juu ya migongano ya kijamii. Vikaragosi huwafanya watu kucheka na pia kuona vitu kupitia mtazamo ambao si wa kawaida. Baadhi ya watu hupata urahisi kuongea kupitia vikaragosi kuliko kuigiza wao wenyewe kwenye jukwaa.

NJIA IPI ITUMIKE NA LINI?

Njia zilizoenezewa katika moduli hii zinafaa kwa ajili ya kuchunguza masuala mahsusi ya afya ya mazingira, na pia katika kuhamasisha jamii.

Njia hizi zinaweza:

- Kusaidia katika utambuzi wa matatizo au kuanzisha mjadala wa kijamii kuhusu jambo fulani.
- Kusaidia kikundi kufanya maamuzi au kuchagua kati ya mahitaji tofauti na njia mbalimbali mbadala.
- Kusaidia kukusanya habari na taarifa, kubadilishana maarifa na kubadili mitazamo yetu juu ya mazingira na sisi wenyewe.
- Kusaidia kujifunza mawazo mapya, kupitia upya mawazo tuliyonayo au ambayo tulijifunza zamani.
- Kusaidia kuanza uhamasishaji na maandalizi ya kutatua tatizo fulani.
- Kusaidia uelimishaji juu ya masuala magumu au kuelewa na kutatua migogoro.

Baadhi ya njia zilizoenezewa zinaweza kutumika pamoja, mathalan njia ya uchoraji ramani wakati au baada ya matembezi ya kiutafiti wa afya, au kutumia igizo dhima kama sehemu ya uchambuzi wa mahitaji ya jamii. La muhimu zaidi ni kwamba njia hizo zivasaidie watu kukusanya taarifa, kubadilishana maarifa na kuongeza uelewa wao.

Hii itasaidia juhudi zao za uhamasishaji, uwezesaji jamii na utekelezaji wa hatua mbalimbali katika kutafuta ufumbuzi wa kina kwa matatizo ya afya ya jamii.

SEHEMU YA TATU

Haki za Kimazingira na Upatikanaji wake

Kila mtu katika jamii ana haki ya kuwa na afya njema na kuishi katika mazingira salama na yenye afya. Kwa bahati mbaya, haki hizi mara nyingi haziheshimiwi. Watu wengi wanaathirika kutokana na matatizo ya kiafya yanayosababishwa na uhaba wa mahitaji ya msingi na kukithiri kwa vitu hatari katika mazingira. Walio katika hatari zaidi ni wale wenye hadhi ndogo kwa sababu ya rangi, kabila, dini, jinsia, tabaka, umasikini au kwa sababu zingine. Kawaida huwa ndiyo wanaathirika kwanza, na vibaya zaidi.

Malengo ya sehemu ya tatu:

Baada ya kusoma sehemu ya tatu, utakuwa umejifunza:

1. Dhana ya haki za kimazingira.
2. Changamoto mbalimbali katika upatikanaji wa haki za kimazingira.

Mapambano ya kuishi katika mazingira yenye afya, salama, yenye tija na ambayo yanapendeza, hasa kwa jamii ambazo kawaida haziheshimiwi na watu wenye mamlaka yanaweza kuitwa mapambano kwa ajili ya haki za binadamu na kimazingira.

Kuna taarifa nyingi kutoka sehemu mbalimbali duniani kuhusu jamii ambazo zinaathirika kutokana na maafa ya kiafya kuhusiana na uharibifu wa mazingira. Vile vile, kuna taarifa nyingi zinazoelezea jinsi gani watu wanavyoendesha harakati mbalimbali katika kulinda na kutetea haki zao za kiafya na kimazingira. Sehemu hii inaelezea moja ya hadithi muhimu kuhusiana na mapambano hayo.

MAAFA YA MLIPUKO WA GESI YA SUMU YA BHOPAL

Mnamo usiku wa Desemba 3, 1984 katika jiji la Bhopal, India, maafa makubwa yalitokea. Kiwanda cha kutengeneza dawa za kuua wadudu ambacho kilikuwa katika eneo lenye watu wengi katika ukanda wanaoishi watu wenye kipato kidogo jijini Bhopal kilivujisha tani nyingi za gesi ya sumu kwenye hewa. Mfumo wa onyo ya tahadhari kiwandani ulizimwa, na jamii haikusikia kengele au kingora chochote kuashiria hatari.

Aliyenusurika mmoja, Aziza alisema:

Niliamka usiku baada ya kusikia mtoto wangu akikohoa sana. Chumba kilikuwa kimejaa moshi mweupe. Nilisikia watu wakipiga kelele- kimbia... kimbia! Hapo hapo nilianza kukohoa kila nilipojaribu kupumua, kama vile nilikuwa napumua moto!

Mwingine aliyenusurika Champa Devu Shukla anakumbuka:

Watu walianka ghafla na kuanza kukimbia hovyona chochote walichokuwa wamesitiri miili yao; wengine wakiwa uchi kabisa. Walikuwa na nia moja tu ya kuponya maisha yao, na maisha ya wapendwa wao. Hivyo walikimbia tu.

Ni kama vile mtu alikuwa amejaza mwili wangu na pilipili nyekundu, macho yangu yakitiririka machozi, na pua yangu ikitoa kamasi laini. Nilikuwa na povu mdomoni.

Gesi ya sumu iliwa watu wengi usiku huo. Baada ya siku 3 watu 8,000 walikuwa wamekufa. Lakini huu haukuwa mwisho wa maafa. Kwa ukweli huo ulikuwa ni mwanzo tu.

Baada ya miaka 20 iliyofuata, watu 20,000 walikuwa wamekufa kutokana na sumu iliyobaki kwenye miili yao. Wengi zaidi walikumbwa na matatizo makubwa ya kiafya yakiwemo maumivu na matatizo katika kupumua, kikohozi kisichopona, homa, ganzi mikononi na miguuni, udhaifu mwilini, uoga, msongo na saratani. Watoto na wajukuu wa walionusurika huzaliwa na matatizo makubwa ya viungo, yakiwemo miguu na mikono iliyodhoofu, kukua polepole, na matatizo mengi ya afya ya uzazi na mfumo wa neva. Zaidi ya watu 150,000 wameathirika kutokana na gesi ya sumu iliyovuja usiku huo jijini Bhopal.

KUPIGANIA HAKI ZA KIBINADAMU NA KISHERIA KUHUSIANA NA MAZINGIRA

Hadi leo hii, eneo la tukio la uvujaji gesi halijawahi kusafishwa na kiwanda kilichotelekezwa kimebaki kama kumbukumbu muhimu ya maafa hayo. Malundo ya kemikali zenye sumu bado yametapakaa katika eneo la wazi, na maji yaliyoko chini ya ardhi ya Bhopal yamechafuliwa na sumu. Watu wengi hawakupata matibabu waliyohitaji. Kwa sababu hizi, watu wa Bhopal hawaamini kwamba maafa hayo yamepita. Wanaona kuwa maafa hayo bado yanaendelea na ni jambo ambalo wanalazimika kukabiliana nalo kila siku.

Kiwanda hicho cha dawa za kuua wadudu kilimilikiwa na shirika la kimataifa-kampuni kubwa inayofanya biashara katika nchi nyingi-ijulikanayo kama Union Carbide. Watu walionusurika maafa hayo walijua kuwa haikuwa sahihi kwa maisha yao kuangamizwa na maafa hayo. Walioathiriwa hawakuwa na fedha za matibabu au kuhudumia wanafamilia ambao wasingeweza kufanya kazi tena. Waliitaka kampuni hiyo kuwajibika. Lakini Union Carbide ilisema maafa hayo yalisababishwa na mfanyakazi mmoja kiwandani, na kukataa kuwajibika.

Kama ilivyo kwa watu wengine wanaopigania haki zao, waathirika wa maafa ya Bhopal walijua kuwa umasikini wao siyo tu ulizidisha matatizo yao, ila ulikuwa ni sehemu kubwa ya sababu ya kutokea kwa maafa hayo.

Kwa nini maafa hayo yalitokea?

Maafa ya Bhopal yalikuwa, na bado ni tukio baya sana ambalo halikustahili kutokea. Hata hivyo, pamoja na ubaya wa maafa hayo, tukio hilo halikuwa jambo la kushangaza. Zoezi la lakini kwa nini? linaweza kusaidia kuelewa sababu za msingi za maafa hayo.

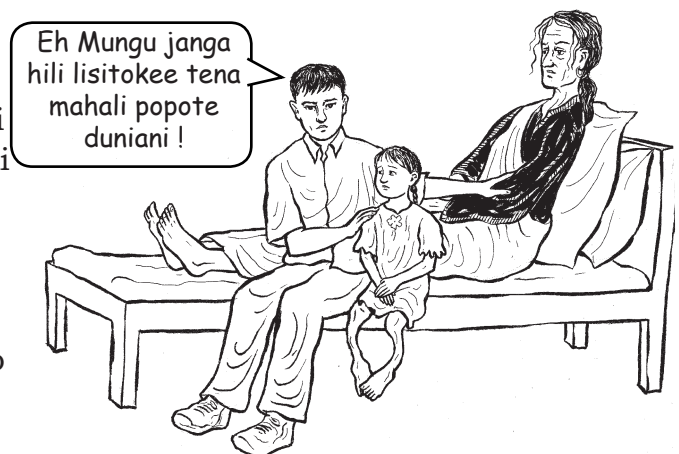

Duniani kote, mashirika yana tabia ya kujenga viwanda, dampo, na miradi ya viwanda vinavyochafua mazingira katika maneo ya watu masikini na wenye hadhi ndogo. Kwa njia hii, nchi masikini na jamii zao hugeuzwa kuwa majalala ya viwanda chafuzi, bidhaa na uchafu. Hii ndiyo sababu swala la kulinda afya ya mazingira siyo swala la mtu mmoja mmoja kubadili bidhaa tunazotumia, lakini sisi sote kuhoji kwa nini wale wenye uwezo mkubwa hutumia uwezo wao vibaya na kwa nini wale wenye uwezo mdogo miongoni mwetu hulazimika kuathirika kiafya.

Kampeni ya kimataifa kwa ajili ya haki kwa watu wa Bhopal

Walionusurika maafa ya uvujaji wa gesi huko Bhopal waliendesha juhudi za pamoja kutangaza masaibu yao na kutaka kampuni husika kuwajibika. Waliandaa migomo ya kuacha kula hadi wasikilizwe. Waliandamana na kutembea kilomita 750, bila kula wala kunywa maji, hadi makao makuu ya jimbo. Pia waliandamana na kutembea hadi makao makuu ya nchi kudai haki itendeke. Wanawake waliweka hema mbele ya ofisi ya Waziri Kiongozi wa Jimbo. Walikaa kwenye hema hiyo kwa miezi 3. Kila siku kuanzia mapambazuko hadi machweo, waliimba nyimbo zenye madai yao.

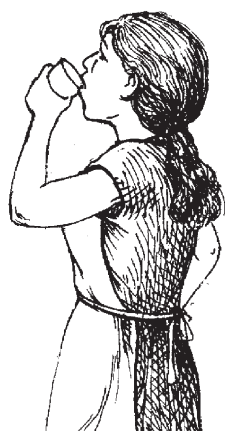
Miaka kadhaa baada ya maafa hayo, mahakama iliamuru kampuni ya Union Carbide kulipa Dola za Marekani milioni 460 kwa serikali ya India. Huu ulikuwa ushindi muhimu, lakini usiotosheleza. Sehemu kubwa ya fedha hizo haikuwafikia watu walioathirika. Mara baada ya hapo, kampuni ya Union Carbide iliuzwa kwa kampuni nyingine ya kimataifa iitwayo Dow chemical company. Kampuni hiyo mpya ilikataa kubeba wajibu huo au kuwasaidia walioathirika kupata matibabu. Siyo serikali ya India mahali ajali ilitokea, wala serikali ya Marekani mahali ambapo kampuni zote mbili zina makazi yao makuu, ilikuwa tayari kuwawajibisha viongozi wakuu wa kampuni hizo zilizohusika na maafa hayo.

Walionusurika na maafa hayo waliandaa kampeni ya kimataifa kuendelea na mapambano ili haki iweze kupatikana. Walijenga mtandao na kuungwa mkono na wanafunzi, vikundi vya kimazingira, na mashirika ya haki za binadamu. Kwa msaada wa watu kutoka sehemu zote duniani, waathirika wa maafa ya Bhopal walifikisha madai yao makao makuu ya kampuni ya Union Carbide na Dow chemicals. Waathirika hao waliwatia moyo wengine nao kuanza mgomo wa kutokula chakula na kuchukua hatua zingine kuonyeha mateso ya waathirika.

Na kipindi chote hicho, waathirika wameendelea kuhudumia familia zao, kujihangaikia kwa ajili ya matibabu, na kuunga mkono waathirika wa maafa mengine kama hayo. Wanaendelea kuishi.

Kauli mbiu ya kampeni kwa ajili ya upatikanaji haki ya watu wa Bhopal ni: ***Maafa ya Bhopal kamwe yasijrudie!*** Lengo lao ni kuzuia maafa kama hayo kutokea sehemu yeyote ile duniani. Kwa kuifanya kampeni yao kuwa ya kimataifa, wamefundisha watu katika sehemu mbalimbali za dunia kuhusu athari za muda mrefu kutokana na madhara ya gesi au kemikali za sumu kwa binadamu. Waathirika wa Bhopal wameionyesha dunia kwamba ajali za wiwandani zinaweza kutokea wakati wowote, na mara nyingi watu masikini na wenye uwezo mdogo ndiyo huathirika kuliko watu wengine. Mapambano ya watu wa Bhopal kwa ajili ya haki zao na upatikanaji wa haki duniani kwa ujumla ni mfano bora kwa viongozi wa jamii, wahamasishaji, wanaharakati na wapigania haki popote duniani.

JINSI VITU VYENYE SUMU VINAVYOINGIA KWENYE MIILI YETU

Kula na kunywa

Kupumua

na Kupitia ngozi

Jijini Bhopal, maelfu ya watu walijikuta mara moja wakivuta gesi ya sumu na pia sumu hiyo kufunika miili yao. Hayo ndiyo yalikuwa madhara ya kwanza. Kwa sababu uvujaji huo haukudhibitiwa na kusafishwa, na mabaki ya kemikali hizo yakasalia eneo zima la kiwanda na maeneo yanayokizunguka, sumu hiyo iliingia kwenye udongo na kuchafua akiba ya maji iliyoko chini ya ardhi. Sasa baada ya miaka kadhaa, watu wanaendelea kunywa maji yenye sumu. Hii ni sehemu ya maafa ambayo bado yanaendelea. Hata kama ni tukio kubwa kama maafa ya Bhopal au tukio la kawaida kama vile kutokana na rangi za nyumba, au bidhaa zingine, jambo la kwanza ni kujiondoa kutoka eneo la kemikali hizo, au kuziweka mbali ili usiendeleo kudhurika na sumu hiyo. Baada ya hapo, chukua hatua kuzuia hatari zingine kama hizo.

Pigania mabadiliko

Kwa kuziandaa jamii zao kupigania afya njema na ustawi wa muda mrefu, walionusurika katika maafa ya Bhopal wamewatia moyo watu wengi duniani kuchukua hatua kwa ajili ya haki za kimazingira na upatikanaji wa haki hizo kwa ujumla. Kanuni zifuatazo zimeonekana kusaidia:

Epuka vitu vyenye sumu katika maisha ya kila siku: Kwa ajili ya kufanya usafi nyumbani, kwenye taasisi au sehemu za kazi, tumia kemikali zisizo na sumu. Usitumie viuatilifu au mbolea za kemikali shambani. Kula vyakula ambavyo vimelimwa bila kutumia kemikali. Osha matunda na mboga za kijani vizuri kabla ya kula, au kupika. Kwa sababu inawezekana tayari kuna vitu vya sumu katika jamii zetu, hatuna budi kushinikiza

serikali kuacha kuruhusu mashirika au kampuni kuwaweka watu katika hatari ya kudhurika na sumu, hususan wale walio katika hatari zaidi.

Jiandae kwa ajili ya kuzuia uchafuzi

Chukua hatua mbalimbali kuzuia maafa ya sumu. Hatua hizo ni pamoja na maigizo, vyombo vya habari, intaneti na njia zingine za mawasiliano kuelimisha watu; au maandamano, migomo nk. Kama kiwanda kinachafua, fikiria pia njia zingine za wafanyakazi kupata riziki, kwa sababu wengi wao kawaida hujali tu ajira na pato.

Lazimisha kampuni au viwanda kusafisha uchafuzi wao

Ingawaje hili ni jambo gumu kufanikisha, kukitaka kiwanda au shirika kusafisha uchafuzi wake ni sehemu muhimu ya kila harakati ya kupigania haki za kimazingira. Watu wengi huamini-ingawa mashirika na kampuni hawakubali- kwamba kampuni lazima ziwajibike kuzuia madhara na kukarabati uharibifu wote watakaousababisha.

Shinikiza serikali kwa ajili ya viwango bora vya usalama

Bahati mbaya, serikali hulinda maslahi ya mashirika makubwa kuliko maslahi ya jamii. Hali hii huchangia ukiukwaji wa haki za kimazingira na kusababisha maafa, hasa kampuni zinapolichukulia swala la usalama wa mazingira kuwa gharama inayoepukika badala ya kuwa wajibu wao. Serikali hazina budi kubadilisha vipaumbele na kuwalinda watu wote, hasa walio katika hatari zaidi.

Iwapo serikali zetu zingelinda mazingira yetu, jamii ingekuwa na uhakika zaidi wa afya bora.

Kubadili mitazamo ya viwanda

Kampuni ya Union Carbide huko Bhopal ilitengeneza viuatilifu kudhibiti wadudu wanaoathiri mazao. Lakini kuna njia bora zaidi za kudhibiti wadudu hao kuliko kutumia kemikali. Kwa ukweli kuna njia zisizo na madhara makubwa na zilizo endelevu. Sasa kwa nini inaruhusiwa watu kuathiriwa na viwanda, lakini hawaruhusiwi kuamua jinsi gani viwanda vinapaswa kutengeneza bidhaa zake?

Kiwango cha hatari kinachokubalika? Kwa nani?

Viwanda na serikali mara nyingi huhalalisha uharibifu wa mazingira, hata yale ya Bhopal kwa hoja kwamba kiasi fulani cha uharibifu wa mazingira

hakiwezi kuepukika kwa ajili ya maendeleo. Hii inamaanisha kwamba watu wenye uwezo mdogo mara nyingi hutolewa kafara ili kampuni ziendelee kutengeneza faida kama kawaida. Kwa wengi, hili halikubaliki. Lengo la faida haliwezi kuwa sababu ya kuhalalisha madhara makubwa kwa watu, na ukiukwaji wa haki za msingi za kiafya na kuishi katika mazingira salama.

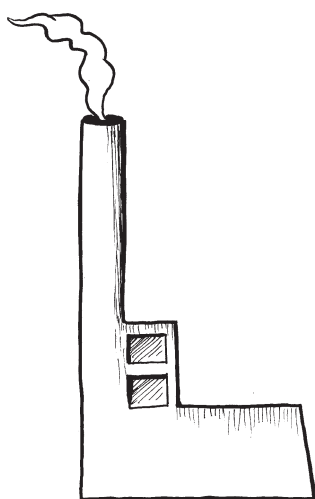
Kama kampuni ya Union Carbide na serikali ya India ingetumia kanuni ya *tahadhari kwanza*, huenda maafa hayo yasingetokea.

Kudai tahadhari

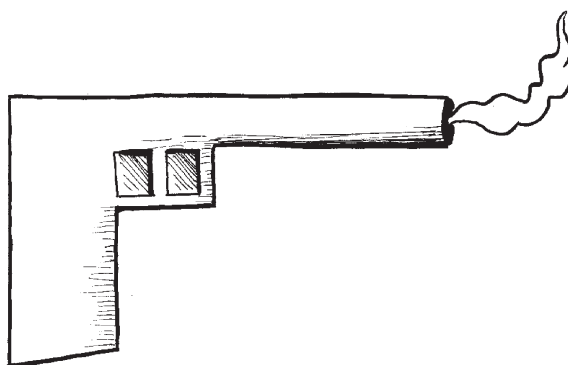
Hatua za kiusalama zinaweza kupunguza madhara. Lakini hata kama hatua za kiusalama zitachukuliwa, bado kuna kiwango cha hatari kwenye viwanda. Iwapo hatari hii haiwezi kuepukika kabisa, basi bora ibebwe kwa usawa badala ya watu wenye hali ya chini tu ndiyo kubebeshwa mzigo huo.

Katika mipango ya muda mrefu, viwanda vinapaswa kujipanga kwa msingi ambao huheshimu usalama na uendelevu kuliko faida kubwa. Ili kufanikisha lengo hili, mashirika au kampuni zinawajibika kutumia njia salama na zenye haki zaidi katika utendaji na uzalishaji, na serikali zinapaswa kuwawajibisha kwa kutekeleza sheria zinazolinda afya na mazingira. Njia moja wapo ya kuchangia upatikanaji wa haki za kimazingira ni kuwataka viongozi na wengine wenye mamlaka kufanya maamuzi kwa kutumia kanuni ya tahadhari kwanza.

Wenye viwanda watakiwe kuchukuwa tahadhari.....

Kiwanda chenye dalili ya kuchafua mazingira.....

Kinaweza kugeuka kuwa silaha ya maangamizi!

SEHEMU YA NNE

Kutumia Sheria Kupigania Haki za Kimazingira

Haki za binadamu, na wakati mwingine haki za kimazingira (haki ya kuwa katika mazingira salama na yenye afya), hulindwa na sheria za nchi nyingi. Jamii ambazo zinapigania kulinda mazingira yao na afya zao kawaida hukumbana na upinzani, na hata matumizi ya nguvu kutoka makampuni au serikali ambazo zinataka kuchukua maliasili zao, au kuanzisha miradi ya maendeleo bila kuzingatia madhara ambayo yanaweza kutokea. Miradi hii inaweza kulazimisha watu kuhamishwa kutoka kwenye maeneo yao, kusababisha uchafuzi wa mazingira, kuhatarisha usalama wa jamii, au kuzalisha sumu ambazo zinaweza kuleta madhara ya kiafya. Mambo hayo yote ni ukiukwaji wa haki za binadamu na haki za kimazingira.

Wakati mwingine, makampuni na mashirika makubwa yana fedha na nguvu nyingi kiasi cha kuweza kuizuia serikali kutambua au kutekeleza sheria ambazo zimewekwa kulinda watu. Iwapo sheria za eneo fulani au taifa siyo imara, kuna sheria za kimataifa ambazo zinaweza kutumika kulinda jamii.

Malengo ya sehemu ya nne:

Baada ya kusoma sehemu ya nne, utakuwa umejifunza:

1. Maana ya tathmini ya athari kwa mazingira na faida zake.
2. Namna ya kufungua kesi mahakamani kutetea haki za kimazingira.

Sehemu ya nne ya moduli hii inaelezea jinsi ya kutumia Tathmini ya Athari kwa Mazingira, au Kufungua Kesi Mahakamani katika kupigania haki za kimazingira. Pia inatoa taarifa juu ya sehemu mbalimbali za kimataifa ambapo unaweza kupata misaada iwapo vyombo vya sheria katika eneo lako au kitaifa, au hata serikali haijaweza kukusaidia.

TATHMINI YA ATHARI KWA MAZINGIRA (TAMA)

Kwa sababu viwanda na miradi ya maendeleo vimesababisha kiasi kikubwa cha uharibifu wa mazingira, serikali nyingi, viwanda na wakala wa maendeleo hivi sasa wanatakiwa kisheria kutumia nyenzo muhimu ya kupanga na kufanya maamuzi kuhusu maswala ya mazingira. Nyenzo hii hujulikana kama Tathmini ya Athari kwa Mazingira (TAMA).

TAMA huonyesha jinsi gani mradi kama vile ujenzi wa barabara, migodi, viwanja vya ndege, au viwanda vitakavyoathiri watu, wanyama, ardhi, maji na ubora wa hewa katika eneo husika. TAMA pia inaweza kuchunguza matatizo ya kijamii ambayo yanaweza kusababishwa na mradi huo kama vile watu kuhamishwa, na upotevu wa raslimali za kiutamaduni kwa mfano ajira za jadi, maeneo ya kihistoria, au yenye umuhimu wa kiroho. TAMA pia ni lazima ipendekeze njia mbadala zenye madhara na athari kidogo iwapo itabidi mradi huo kuendelea.

TAMA inaweza kufanywa na shirika au kampuni husika yenyewe, au pamoja na jamii na maafisa wa serikali.

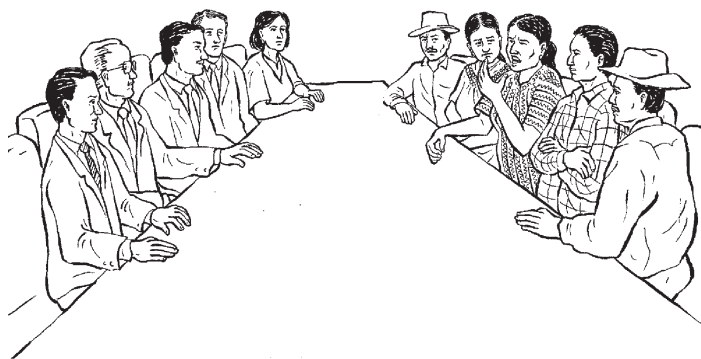
Jinsi Tathmini ya Athari kwa Mazingira (TAMA) zinavyofanya kazi

TAMA huhusisha shughuli 2 za msingi:

1. Uchunguzi wa athari za mradi na maandalizi ya taarifa katika maandishi inayoelezea athari hizi. Kawaida huu ni wajibu wa kampuni au shirika linalosimamia mradi na inaweza kuishirikisha au kutoishirikisha jamii.
2. Mikutano ya hadhara ili kuruhusu jamii zitakazoathiriwa na mradi huo kuutathmini kabla haujaanza.

TAMA hufanya kazi vizuri zaidi pale inapoongozwa na misingi ya tahadhari. Pale TAMA inapoonyesha kuwa madhara yanaweza kutokea kutokana na mradi, inabidi mpango huo wa kuanzisha mradi usitishwe au kubadilishwa. Lakini mara nyingi tathmini hizo hutumika kuhalalisha mradi kwa kuufanya uonekane kutokuwa na madhara, hata kama unaweza kusababisha madhara makubwa kwa watu na mazingira; sasa au hata baadaye.

Makampuni mengi huandika ripoti ya TAMA hata kabla ya kualika jamii kushiriki katika tathmini hiyo, badala ya kuiandika kwa kushirikisha jamii. Mara kwa mara makampuni hayatangazi mikutano kuhusu zoezi la TAMA au hufanya mikutano kuwa migumu kwa watu kuweza kuhudhuria. Mchakato wa TAMA, usio shirikishi na wala wenye uwazi, ukiharakishwa na kampuni au wakala wa serikali mara nyingi husababisha mradi kuanza lakini wakati huo huo jamii ikiendesha kampeni ya kuusimamisha. Hata hivyo, pamoja na mapungufu hayo, TAMA ni nyenzo muhimu kwa jamii na serikali ili kuweza kutathmini na kuboresha miradi ya maendeleo iliyopendekezwa.

Jinsi jamii zinavyoweza kuishawishi Tathmini ya Athari kwa Mazingira - TAMA

Kupata taarifa nyingi kutoka vyanzo tofauti (siyo tu kutoka kampuni husika), na kupata muda wa kutosha kuelewa athari zote ambazo zinaweza kutokea, ni sehemu muhimu ya kutumia haki yako kushiriki katika

TAMA. Kawaida maamuzi mengi hufanyika kabla wale watakaoathirika zaidi na mradi kutoa mawazo yao. Kushiriki katika zoezi la TAMA husaidia kuielimisha na kuiandaa jamii yako kulinda afya na rasilimali zake vizuri zaidi, na kwa muda mrefu. Ingawa haiwezekani kila mara kusimamisha mradi wenye madhara makubwa kuendelea, elimu na maandalizi ya jamii inayotokana na zoezi la TAMA husaidia kuimarisha msingi wa ulinzi wa jamii.

Jamii idai kushirikishwa

Jamii zinaweza kudai kushirikishwa katika TAMA. Wakati mwingine mahakama, serikali, au wakala wa maendeleo wanaweza kuruhusu wawakilishi wa jamii kushiriki katika zoezi la TAMA. Wanajamii wanaweza kushiriki, au kuomba mdau kama vile shirika lisilo la kiserikali au wakili kuwawakilisha. Iwapo wawakilishi wa jamii watashiriki katika zoezi la TAMA, wanapaswa kutoa mrejesho kwa jamii kupitia mikutano ya jamii, hasa kuhusu kampuni ilichopanga na inachofanya. Ushiriki wa jamii unaweza kusaidia kujenga uelewa juu ya haki za jamii na wajibu wao, na njia ambazo wanaweza kutumia kuzuia madhara kutokana na mradi, au kuzuia kabisa mradi usiendeleo.

Jamii idai kupata nakala ya ripoti kamili ya Tathmini ya Athari kwa Mazingira- TAMA

Jamii zina haki ya kuiona ripoti kamili ya tathmini hiyo na siyo tu muhtasari au sehemu yake. Ripoti za TAMA mara nyingi zinajumuisha “Hadhari za kiusalama”, “Hadhari za kijamii”, “Hadhari za kiafya” na “Gharama za usafishaji”. Sehemu hizi zinaweza kuelezea matatizo ambayo kampuni pengine isingependa yajulikane hasa katika mikutano ya hadhara.

Matatizo yanayoelezewa katika TAMA, pamoja na matatizo yanayoachwa na tathmini hiyo, yanaweza kufikishwa kwenye vyombo vya habari, maafisa wa serikali na wananchi kujadiliwa ili kujenga upinzani mpana dhidi ya miradi yenye madhara. Yanaweza pia kufikishwa kwenye vyombo vya kitaifa na kimataifa kama vile Umoja wa Mataifa, na kusababisha shinikizo kwa makampuni au serikali kutekeleza matakwa ya jamii.

Tathmini ya athari kwa mazingira (TAMA) yenye misingi ya kijamii

TAMA yenye misingi ya kijamii inaweza kusaidia watu katika kijiji, mji

au mkoa kufikia mwafaka kuhusu njia wanazotumia katika maisha yao ya kawaida, ulinzi, na matumizi ya rasilimali kama vile hewa, chakula, maji, wanyama, mazao ya misitu, mitishamba, maeneo yenye umuhimu wa kiroho nk. Hii inaweza kuanzisha mchakato wa usuluhishi wa migogoro na kutokuelewana ndani ya jamii kuhusu matumizi ya rasilimali. Hali hii huchangia kujenga umoja unaotakiwa dhidi ya mashirika au serikali.

Inaweza pia kuchangia kuhamasisha jamii kupinga viwanda vinavyotumia mgawanyiko miongoni mwa watu kupora maji yao, mbaio, ardhi au rasilimali nyingine.

TAMA yenye misingi ya kijamii kwa urahisi inaweza kuwa zoezi tu la kujadili rasilimali ambazo jamii inatumia na kukubaliana kuhusu njia bora za kulinda rasilimali hizo dhidi ya wanyonyaji. Lakini TAMA yenye misingi ya kijamii madhubuti inaweza kuhusisha uandaaji wa ramani ambazo zinaonyesha mambo mengi, kufanya tafiti, na kujenga mahusiano na jamii jirani na taasisi nyingine zinazotoa misaada.

TAMA ya misingi ya kijamii ni tofauti na TAMA inayoendeshwa na mashirika au serikali. Huenda isikidhi mahitaji ya TAMA rasmi au ya kisheria kwa sababu hutoa umuhimu zaidi juu ya mawazo ya jamii, afya ya watu na tamaduni zao kuliko uchimbaji au uendelezaji wa rasilimali hizo. TAMA ya kijamii hutambua kuwa muundo ambao ni mgumu kueleweka na lugha ya 'kisayansi' inayohitajika katika TAMA, siyo tu huwachanganya watu wa kawaida, lakini hufanywa hivyo kwa makusudi kabisa ya kuwatenga. TAMA ya kijamii ni njia ya kusema: "INAWEZEKANA KUTATHMINI ATHARI KWA MAZINGIRA KWA KUTUMIA NJIA NYINGINE".

Jamii yapinga Mradi wa Uchimbaji Madini

Jamii ndogo ya wakulima ya Junin ina makazi yake katika eneo zuri la misitu katika mteremko wa milima ya Andes nchini Ekueda, Amerika ya Kusini. Watu katika jamii hii ni masikini lakini wameishi kutokana na kilimo kwa mamia ya miaka. Hivi karibuni, watu wa Junin walikabiliwa na changamoto kubwa zaidi katika historia yao. Kampuni moja ilipanga kuanzisha katika eneo hilo mgodi mkubwa wa shaba ambao ungekuwa miongoni mwa migodi mikubwa zaidi, Amerika ya Kusini.

Kampuni ya Kijapan ilipokuja kuchunguza eneo hilo, watu wa Junin walijua uchimbaji madini ungeleta uchafuzi mkubwa. Lakini kampuni ya uchimbaji iliahidi kujenga barabara, vituo vya afya na shule. Hivyo watu wa Junin ilibidi waruhusu uchunguzi wa madini ufanyike. Baada ya muda mfupi, kampuni iligundua kuwepo kwa kiasi kikubwa cha shaba, na watu wa Junin wakagundua mfumo wao wa usambazaji maji ukianza kuchafuliwa na taka kutokana na uchimbaji. Watu walianza kuugua magonjwa ya ngozi na matatizo mengine ya afya.

Jamii iliomba kampuni ya uchimbaji kuacha uchafuzi. Kampuni haikuacha, hivyo jamii ya Junin ikachukua hatua. Wachimbaji walipokuwa hawapo wakati wa likizo, mamia ya wanakijiji waliingia kwenye kambi ya machimbo na kuondoa vifaa, fenicha, na vitu vyenye thamani vingi, na kviacha kwa viongozi wa serikali. Halafu waliteketeza kwa moto kambi nzima ya wachimbaji. Kampuni ilipata ujumbe na kuondoka eneo hilo, lakini baadaye waliuza mgodi huo kwa kampuni kutoka Kanada.

Tuliendelea na harakati.
Baadhi ya wanakijiji
walianzisha kijarida
kueneza habari na kujenga
mshikamano juu ya
mapambano yetu.

Kampuni kutoka Kanada ilianza kazi kwa kutaka kuigawa jamii. Kampuni ilitoa kiasi kikubwa cha fedha kwa wakazi wa Junin ili wauze ardhi yao. Baadhi ya watu waliweza kuuza, lakini wengine walikataa. Kampuni ilijua hali hii ingesababisha mgogoro. Kampuni pia ilituma daktari kutoa huduma za afya, lakini kwa watu waliosaini karatasi kukubali kuwepo kwa machimbo eneo hilo. Baada ya ukiukwaji huu wa haki kujulikana nje ya nchi ya Ekueda, wadau wa kimataifa walituma daktari kuwahudumia watu wote waliohitaji kutibiwa.

Kwa vile sheria nchini Ekueda huhitaji TAMA kabla ya mradi wa maendeleo kuanza, watu wa Junin walitumia TAMA kama silaha mojawapo ya kulinda ardhi yao. Wanakijiji walijua kwamba iwapo TAMA haitafanyika vizuri, serikali isingeruhusu mgodi kujengwa. Walijua pia TAMA ya ukweli ingeonyesha kuwa mgodi ungelazimisha watu kuhamishwa, uchafuzi wa hali ya hewa, mmomonyoko wa ardhi, njia za maji kujaa tope, na maji kuchafuliwa na vinyesi, madini ya chuma yanayodhuru afya, na kemikali zingine zenye sumu.

Watu wa Junin walikuwa wamejifunza kutumia sheria kulinda maslahi yao. Baada ya Kampuni kudai kuwa ilikwisha fanya TAMA, serikali ilikataa kwa kutokuwa kamilifu.

Watu wa Junin pia walitumia hatua za moja kwa moja au za wazi, kama vile kutoruhusu kampuni kuingia eneo hilo kwa kuziba njia zote. Viongozi wa jamii walitamka eneo zima kuwa marufuku kwa ajili ya shughuli za uchimbaji. Kwa kutumia njia mbalimbali, watu wa Junin walizuia chimbo la wazi la shaba kuharibu makazi yao, misitu yao mikubwa na vyanzo vya maji.

KUFUNGUA KESI MAHAKAMANI

Njia mojawapo inayoweza kufanikisha haki na sheria za mazingira ni kufungua kesi mahakamani dhidi ya makampuni ambayo yanakiuka sheria za kitaifa na kimataifa. Kesi itakayofanikiwa dhidi ya kiwanda kinachochafua mazingira au kampuni siyo tu itasaidia kulinda watu wanaoathirika moja kwa moja kutokana na uchafuzi huo, bali itawalinda watu katika maeneo mengine na hata kizazi kijacho.

Lakini ili sheria iweze kufanya kazi, lazima tupigane haki zetu

Lazima tutumie sheria kulinda haki zetu

Je, kufungua kesi mahakamani kutasaidia jamii yako?

Kupeleka kesi mahakamani ni njia ambayo imetumika sana kwa mafanikio katika mapambano mengi kwa ajili ya haki za kimazingira. Lakini kuendesha kesi mahakamani ni ghali sana na mara nyingi huchukua miaka mingi. Hata pale ambapo nchi ina sheria zinazolinda afya na mazingira, inaweza kuwa vigumu kushinda kesi mahakamani. Kama sheria hazitumiki mara kwa mara, majaji na wanasheria wanaweza kutokuzijua. Na katika nchi nyingi, hasa pale ambapo mashirika yana nguvu sana, rushwa miongoni mwa majaji na wanasiasa huifanya kazi ya jamii maskini kudai haki zao kuwa ngumu. Kwa bahati mbaya, idadi ya kesi ambazo hazifanikiwi ni nyingi kuliko zile zinazofanikiwa.

Kabla ya kufungua kesi dhidi ya shirika, kiwanda au serikali, kuna mambo ya kuzingatia.

Fikiria malengo yako

Ni muhimu kujua hasa nini unachotaka kesi hiyo kufanikisha. Halafu amua kama kufungua kesi mahakamani ndiyo njia bora zaidi ya kulifikia lengo hilo. Je, unataka kampuni:

- Kusafisha mafuta waliyomwaga hovyoy au kuvujisha, au uchafuzi mwingine wenye sumu?
- Iwalipe watu fidia kwa ajili ya madhara waliopata ya kiafya, kuhusiana na ardhi au raslimali zingine?
- Kusitisha kazi zao na kuondoka katika eneo au nchi hiyo?

Mapambano ya kisheria yanaweza kuhamasisha na kuielimisha jamii. Lakini vitendo kama vile migomo ya aina mbalimbali, na kampeni za kueneza habari zinaweza kusababisha kuwepo majadiliano au mwafaka

wa kisiasa haraka, na kwa urahisi zaidi, kuliko mapambano ya kisheria ambayo huchukua muda mrefu. Fikiria iwapo vitendo vya aina hii vinaweza kuwa rahisi na kuifaa jamii yako kuliko kufungua kesi mahakamani. Fikiria pia iwapo njia zote mbili: njia ya kisheria na ile ya vitendo vya moja kwa moja zitasaidia jamii yako kupata ushindi. Je hatua ya kufungua kesi mahakamani itakuwa na manufaa yoyote hata kama haitafanikiwa?

Bila shaka ungependa kushinda kesi yako mahakamani; lakini kama huna uhakika wa kushinda, fikiria faida na hasara kama hutashinda. Wakati mwingine kesi mahakamani, hata ikishindwa, husaidia kuongeza uelewa na hamasa ya watu juu ya matatizo ya jamii. Iwapo kesi juu ya uharibifu wa mazingira na haki za binadamu itashindwa katika mahakama za nchi yako, unaweza kukata rufaa kwenye vyombo vya kimataifa vya haki za binadamu. Hii pia inaweza kutotatua tatizo, lakini itatangaza zaidi swala lako. Hata hivyo, inaweza kuchukua muda na raslimali.

Wakati mwingine kesi isipofanikiwa hufanya hali kuwa mbaya zaidi. Matokeo mabaya yanaweza kufanya majaji na wanasheria kufikiri kwamba hata kesi zijazo kama hizo hazipaswi kushinda. Upotoshaji wa habari kutokana na kesi hiyo unaweza kuwafanya watu kufikiri kwamba jamii inadai fedha au fidia isiyostahili. Kama vile juhudi yoyote ya jamii kujipanga kuanzisha kitu fulani inaposhindikana, vivyo hivyo kesi isipofanikiwa huweza kuwavunja watu moyo na kuigawa jamii.

Nani atafungua kesi mahakamani?

Waathirika kutokana na madhara ya uharibifu wa mazingira, awe mtu mmoja, familia yake au jamii nzima lazima iwe tayari kubeba jukumu hilo pamoja na gharama za aina yote zinazoambatana. Kawaida shirika lisilo la kiserikali haliwezi kufungua kesi dhidi ya kampuni kwa niaba ya mtu aliyeathiriwa lakini ambaye hayuko tayari kuwa sehemu ya kesi hiyo.

Je kuna ushahidi wa madhara?

Ili kesi iweze kufanikiwa mahakamani, ni lazima uwe tayari kuthibitisha:

- Waathirika walipata madhara ya kimwili, au kiuchumi.
- Shirika au kampuni ndiyo ilisababisha au inahusika na madhara hayo.

Kama hakuna ushahidi wa kutosha kuthibitisha haya, kesi inaweza kuleta hasara zaidi kuliko faida. Hata kama ni wazi kampuni imevunja sheria, bila kuwa na ushahidi kwamba wamesababisha madhara, mnaweza msiruhusiwe kufungua kesi mahakamani, na kama itafunguliwa basi huenda mkashindwa.

Je upo ushahidi wa kuthibitisha hayo?

Ushahidi wa maana ni ule ambao unaweza kuletwa mbele ya mahakama. Watu wanaofungua kesi mahakamani kwa sababu wamedhurika ni lazima wawe tayari kuongea mahakamani, na lazima wawe na mashahidi ambao watakuwa tayari pia kuzungumza. Lazima wawe tayari kuonyesha kupitia picha, tafiti, kumbukumbu za hospitali au ushahidi mwingine kwamba shirika wanalolishtaki liliwadhuru. Madhara yanaweza kuwa jambo gumu kuthibitisha. Kwa mfano, kampuni inaweza kuajiri daktari kusema kwamba kemikali kampuni ilizotumia hazikuwasababishia wafanyakazi saratani, lakini ni tabia mbaya za wafanyakazi zikiwemo uvutaji wa sigara, kula vyakula visivyofaa au ni bahati mbaya tu. Inaweza kuwa vigumu kuthibitisha “chanzo na madhara” hata kama hali ikiwa inaonyesha wazi.

Nani au nini kilisababisha madhara?

Kesi zinaweza kufunguliwa mahakamani dhidi ya watu, kampuni, mashirika na katika nchi nyingi dhidi ya serikali kwa kusababisha uharibifu wa mazingira.

Je kesi inaweza kufunguliwa dhidi ya shirika au kampuni ya kimataifa?

Mashirika au kampuni za kimataifa mara nyingi huwa na ofisi katika nchi nyingi. Ili kuweza kufungua kesi dhidi ya shirika au kampuni ya kimataifa ni muhimu kufanyakazi katika nchi mahali madhara yalipotokea na vilevile, katika nchi- mama ya shirika au kampuni hiyo. Hii inaweza kuwa aghali na ngumu lakini inawezekana. Makampuni ya kimataifa mara nyingi yana matawi katika nchi yanapofanyakazi. Inaweza kuwa rahisi kuishtaki kampuni tanzu kuliko kumshtaki mmiliki wa kigeni. Kwa mfano, wakati kampuni ya uchimbaji mafuta ya Marekani ilipochafua eneo la Delta la mto Niger huko Nigeria, kuliko kuishtaki kampuni ya Kimarekani, wanaharakati wa Nigeria waliishtaki kampuni tanzu iliyopo Nigeria. Wakati huohuo, wanaharakati wa kimataifa walianzisha kampeni ya kuelimisha watu dunia nzima kuhusu ukiukwaji wa haki za binadamu na kuishinikiza kampuni hiyo chafuzi kubadili utendaji wake.

Mambo mengine ya kuzingatia

- Je madhara au uharibifu umefanywa hivi karibuni? Kesi lazima ifunguliwe ndani ya kipindi cha miaka fulani baada ya madhara kufanyika (kawaida siyo zaidi ya miaka 10.) Hivyo ni vigumu kushinda kesi kuhusiana na maradhi ambayo huchukua muda mrefu kujitokeza, kama vile saratani.
- Je watu wanaofungua kesi, mashahidi wao na wanasheria wao wako tayari kwa lolote kuhusu usalama wao? Mashirika mengi na serikali wako tayari kutumia njia yoyote ile kulinda madaraka yao, kama vile matumizi ya nguvu na hata kuua. Hivyo wale wanaopinga mamlaka hayo wanaweza kuweka maisha yao hatarini.

- Je kuna fedha kwa ajili ya kulipia gharama za uendeshaji wa kesi hiyo mahakamani? Gharama ambazo huongezeka haraka ni pamoja na ada za mahakama, wanasheria, gharama za safari za ndani na nje, simu, ushahidi na gharama nyingine.
- Je mko tayari kuendesha kesi hiyo kwa miaka mingi? Kesi inaweza kuchukua miaka 3-10 na zaidi. Mara nyingine waathirika wanakuwa tayari wamefariki kesi inapofikia kuamuliwa.

KUTUMIA SHERIA ZA KIMATAIFA

Sheria nyingi na mikataba inayokubalika na nchi wanachama wa Umoja wa Mataifa (karibu nchi zote duniani) hulinda haki za mazingira kwa ajili ya watu wote. Haki za binadamu ni kwa ajili ya kila mtu na jamii zote na haziwezi kuondolewa. Haki hizi zinatambulika kimataifa lakini ili haki hizi ziweze kufanya kazi vizuri, ni lazima watu wazijue na kuzitumia ipasavyo. Bila hatua za makusudi kuhakikisha zinatekelezwa katika ngazi ya kitaifa, sheria na mikataba ya kimataifa haiwezi kufanikiwa.

Mikataba ya kimataifa

Mikataba mingi ya kimataifa hulinda haki za binadamu na mazingira. Kwa bahati mbaya, mtu au kikundi hakiwezi, kwa kawaida, kufungua kesi au shauri mahakamani pale mikataba hiyo inapokiukwa. Ni nchi tu zenye mamlaka ya kidola, na ambazo zilitia saini mikataba hiyo, ambazo zinaweza kulalamika, na hata hivyo ni mara chache hufanya hivyo. Na mikataba hiyo inaweza kutekelezwa dhidi ya serikali lakini siyo mashirika au makampuni ya kimataifa. Hata hivyo, katika nchi nyingi, sheria za kimataifa zinaweza kutumika kwenye mahakama za nchi hizo. Kujifunza kuhusu msimamo ya mikataba hiyo ya kimataifa kunaweza kukusaidia kuelewa misimamo ya jamii ya kimataifa kuhusu masuala mbalimbali ya kimazingira, na kusaidia kuimarisha kampeni za kulinda haki za binadamu.

Iwapo watu watafahamu haki zao na mikataba ambayo nchi nyingi zimeafikiana, wataweza kutekeleza haki zao vizuri na kuzifanya serikali zao kuwajibika.

Ifuatayo ni orodha ya baadhi ya mikataba ya kimataifa ambayo inalinda haki za binadamu na mazingira, pamoja na tovuti zao ambapo utaweza kupata nakala ya mikataba hii na taarifa zaidi kuhusu jinsi inavyotumika.

The United Nations Charter
www.un.org/aboutun/charter/

The Universal Declaration of Human Rights
www.un.org/Overview/rights.html

The Convention on the Rights of the Child
www.unhcr.ch/html/menu3/b/k2crc.htm www.unicef.org/crc/

The United Nations Framework Convention on Climate Change
unfccc.int/2860.php

The Convention on Biological Diversity
www.biodiv.org/default.shtml
www.iisd.ca/biodiv/cbdintro.html

The Declaration on the Right to Development
www.unhchr.ch/html/menu3/b/74.htm

The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights
www.unhchr.ch/html.menu3/b/a_ceschr.htm

The United Nations Declaration on Social Progress and Development
www.unhchr.ch/html/menu3/b/m_progre.htm

The United Nations Vancouver Declaration on Human Settlements
www.un-documents.net/van-dec.htm

The Stockholm Convention on the Elimination of POPs
www.pops.int www.ipen.org

The United Nations Vancouver Declaration on Human Settlements
www.un-documents.net/van-dec.htm

The Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and Their Disposal
www.basel.int/text/con-e.htm
www.ban.org

The Bamako Convention on the Ban of the Import into Africa and the Control of Transboundary Movement of Hazardous Wastes within Africa
www.londonconvention.org/Bamako.htm
www.ban.org/Library/bamako_treaty.htm

The Rotterdam Convention on the Prior Informed Consent (PIC) Procedure for Certain Hazardous Chemicals and Pesticides in International Trade
www.pic.int/

The Convention on the Prevention of Marine Pollution by Dumping of Wastes and Other Matter
www.imo.org/Conventions/contents.asp?topic_id=258&doc_id=681 www.londonconvention.org

The Dublin Statement on Water and Sustainable Development www.wmo.ch/web/homs/documents/english/icwedece.html

The Millennium Declaration of Johannesburg www.johannesburgsummit.org/html/documents/summit_docs/political_declaration_final.pdf